

TREBALL **D'AJUDA MÚTUA**

POSSIBILITATS DEL TREBALL D'AJUDA
MÚTUA ENTRE ADOLESCENTS I JOVES EN
SITUACIÓ DE RISC SOCIAL I ANIMALS QUE
VIUEN EN REFUGIS

Anna Xancó Morente

4t d'Educació Social - Treball Fi de Grau
Tutora universitària: Lena de Botton
Facultat de Pedagogia
Universitat de Barcelona, 3 de Setembre de 2013

Índex

	Pàg.
Resum	4
Abstract.....	4
1. Introducció.....	5
2. Metodologia i organització	7
Ètica del TFG.....	9
3. Estat de la qüestió.....	10
3.1. Justícia Juvenil.....	10
3.2. Violència i maltractament animal.....	20
3.3. Treball amb animals.....	24
4. Resultats.....	35
4.1. La intervenció socioeducativa en adolescents i joves.....	35
4.2. La relació amb animals com a eina socioeducativa	40
4.3. Experiències d'èxit	44
5. Conclusions i línies de futur	53
5.1. Validació del treball d'ajuda mútua	53
5.2. Nou àmbit d'educació	53
5.3. Proposta de futur.....	54
5.4. La meua relació amb el treball d'ajuda mútua.....	57
6. Avaluació.....	59
7. Bibliografia	61
8. Annexos.....	67

“Cuanto más indefensa está una criatura, más derecho tiene a que el hombre la proteja de la crueldad del hombre.”

“La grandeza de una nación y su progreso moral pueden ser juzgados por el modo en el que se trata a sus animales.”

“Sé tú el cambio que quieres ver en el mundo.”

“No me importa saber si un animal puede razonar. Sólo sé que es capaz de sufrir y por ello lo considero mi prójimo.”

Mahatma Gandhi

“El amor por todas las criaturas es el más grandes atributo del hombre.”

“A los animales, que hemos vuelto nuestros esclavos, no nos gusta considerarlos nuestros iguales.”

Charles Darwin

“Hasta que no dejemos de dañar a otros seres vivientes, aún somos salvajes.”

Thomas A. Edison

“Los ojos de un animal tienen el poder de hablar un gran idioma.”

Martin Buber

“Cuanto más conozco a los hombres más quiero a mi perro.”

Aldus Huxley

“Experimenté en aquel momento una de esas emociones extrahumanas que sólo pueden sufrir en este mundo las pobres bestias que nosotros dominamos. Sentí lo que un conejo que al volver a su madriguera se encontrara con una docena de peones ocupados activamente en cavar los cimientos de una casa. Sentí el primer síntoma de algo que más tarde se fue esclareciendo en mi espíritu y me atormentó durante muchos días; sentí una sensación de destronamiento, una persuasión de que yo no era ya el amo, sino un animal más entre los otros animales, bajo el talón de los marcianos. Nuestro destino sería el de los otros; vivir en acecho y en espera, correr y escondernos; el imperio del hombre y el terror que inspira eran cosas pasadas para siempre.”

Herbert George Wells. 1984. *La guerra de los mundos*. Ediciones Anaya.

Primera edición en libro: 1898. *The War of the Worlds*. Londres.

Agraïments

Vull agrair a tots els professors que durant aquest quatre anys m'han transmès el seu saber i interès per l'educació social; i en especial per la seva infinita paciència a la Lena, la meva tutora en aquesta aventura, qui ha aguantat fins l'enèsim canvi de direcció i m'ha guiat durant l'elaboració del Treball de Fi de Grau.

Agrair a les entitats que m'han obert la seva porta per tal de que pogués obtenir informació, en especial a: Irene Andrei de la Secció de Centres Educatius de Justícia Juvenil de Catalunya; a Sara Diaz, educadora social del Centre Penitenciari Quatre Camins, i responsable del projecte Gats Quatre Camins; a Bárbara Ortiz, educadora social i coordinadora del projecte "Tens un amic en mi" de la Societat Protectora d'Animals i Plantes d'Alcoy; i a Nina Pérez, coordinadora d'SPERA¹.

També a la meva família, en especial a Oscar, la meva parella, qui m'ha recolzar en tot moment en la decisió de tornar a estudiar i m'ha fet la vida més fàcil; i als meus pares, que sempre han cregut en mi i m'han ensenyat a respectar a tothom.

I per últim, agrair a la Dana la seva companyia durant aquests 15 anys, doncs ningú com ella per convencem de sortir de l'ordinador per anar a fer una volta o menjar entre hores, i a qui no li importa que allà estiguin els meus deures o apunts si vol asseure's al meu costat. A ella, qui m'ha mostrat que els animals no humans també senten, estimen i pateixen; per ella, i per tots els animals (humans o no) que no tenen la sort d'estar amb persones que se'ls estimin i cuidin és aquest treball.

¹ Sección Profesional para la Educación en el Respeto a los Animales (SPERA) del Col·legi Oficial d'Educadores i Educadors Socials de la Comunitat Valenciana (COEES).

Resum

La finalitat del següent treball és l'aprofundiment en les possibilitats que té implicar a adolescents i joves en situació de risc, en tasques de cura i ensinistrament d'animals que viuen en refugis.

Per dur-ho a terme s'ha realitzat una investigació a partir de tres vessants diferents. Per una part el sistema de Justícia Juvenil, coneixent tant la seva realitat a Catalunya, com altres experiències d'èxit en diferents contextos; alhora que s'ha investigat també les necessitats detectades en aquest adolescents i joves. Per l'altra part, s'ha aprofundit en els beneficis que produeixen els animals sobre les persones. I finalment sobre la relació entre la violència exercida pels individus cap a les persones i els antecedents de maltractament animal.

La primera part del treball ha estat una investigació que ha permès recollir evidències en relació al sistema de justícia juvenil, i al treball que des de diverses entitats es realitza actualment amb animals.

Analitzada la informació es mostra un ampli ventall de possibilitats en relació al treball amb animals, que permeten dur a terme una tasca educativa on es mostri als adolescents i joves un camí alternatiu a la delinqüència, i on siguin responsables de les seves pròpies decisions. És per això que finalment es proposen diverses línies de futur en les que poder treballar amb adolescents i joves valors com la responsabilitat i l'empatia.

Paraules clau: justícia juvenil, maltractament animal, treball d'ajuda mútua.

Abstract

This work is aimed at going further into the possibility of involving teenagers and young people at risk levels in care tasks and animal training in shelters.

In order to achieve this goal, some research involving three different aspects has been carried out. First, the juvenile justice system, taking into account its reality in Catalonia, together with other successful experiences in different contexts, as well as teenagers and young people's needs have been studied. Secondly, the benefits of animals on people have been studied in depth. Finally, the relationship of violence among people and animal maltreatment records have also been studied.

The first part of the study has been the research that enabled to gather evidence related to the juvenile justice system and to the currently animal work done by several organizations. Once analysed, this information provides a wide variety of possibilities related to the work with animals which makes possible to perform an educational task where teenagers and young people are shown an alternative where they are responsible for their own decisions. That is why, in the end, several future alternatives to work values such as responsibility and empathy with teenagers and young people are proposed.

Keywords: juvenile justice, animal maltreatment, mutual aid work.

1. Introducció

El punt de partida de qualsevol investigació és l'interès en un tema, en aquest cas **les possibilitats del treball d'ajuda mútua entre adolescents i joves amb mesures judicials, i animals que viuen en refugis**. Essent aquest un tema atractiu, intrigant i encoratjador per a mi, tal i com recomana Bisquerra *et al.* (2012:92), doncs tracta dues temàtiques del meu interès: el treball educatiu amb adolescents i joves amb mesures judicials, i la cobertura de necessitats afectives i educatives dels animals que viuen en refugis.

L'elecció d'aquest tema, a més, respon a un criteri de rellevància social principalment per dues raons: el treball d'ajuda mútua permet exercitar valors positius com l'empatia i la responsabilitat amb adolescents i joves en situació de risc; alhora que també ofereix als animals que viuen en els refugis (principalment gossos i gats) contacte, afecte i educació.

Així mateix, la novetat del terme treball d'ajuda mútua, confereix a la investigació un valor teòric, ja que repercuteix en l'actualització de la terminologia i activitats aplicades en les teràpies animals, cap a una vessant més educativa, alhora que també confereix als animals uns beneficis més enllà de ser utilitzats com a eina.

El present treball consta de tres pilars fonamentals: el coneixement del sistema de justícia juvenil a Catalunya, així com les característiques de la població atesa i els programes que es duen a terme; la relació entre les conductes violentes i el maltractament animal; i el treball amb animals, que inclou el vincle persona-animat², i les teràpies amb animals existents en l'actualitat.

L'elecció d'aquestes temes no és aleatori, doncs hi ha una clara relació entre conductes violentes i el maltractament animal, així com també estudis que destaquen el valor que el contacte amb animals pot generar per treballar l'autoestima, l'empatia i la responsabilitat en les persones.

Tal i com considera Bisquerra *et al.* (2012:26), les funcions de la ciència es poden resumir en "comprendre la realitat per transformar-la", és a dir, desenvolupar interpretacions de la vida social i el món des d'una perspectiva cultural e històrica, i contribuir al canvi i a la millora de les condicions de vida. Així, **l'objectiu final d'aquesta investigació és conèixer i donar a conèixer línies educatives a partir del treball amb animals, que contribueixin al canvi en aquest adolescents i joves que per motius diferents tenen mesures judicials que complir.**

És per això, que un cop realitzada la recerca i analitzades les possibilitats del treball d'ajuda mútua, es proposa la creació d'un Centre Educatiu per adolescents i joves, el projecte educatiu del qual estigui basat en la cura d'animals que viuen en un refugi.

² Des d'un punt de vista científic, l'ésser humà es considera una més de les espècies animals, no obstant, en el treball es fa una utilització més col·loquial del terme, i per tant, quan parlem d'animals no es fa referència a les persones.

A mode de tancament, he volgut anomenar també el que ha suposat a nivell personal i professional la realització del treball, ja que he descobert una nova vessant de l'educació social plena de possibilitats.

Objectius generals:

1. Conèixer les necessitats associades a la població d'adolescents i joves amb causes judicials a Catalunya.
2. Conèixer els beneficis que el treball amb animals té pel benestar social de les persones.

Objectius específics:

1. 1. Conèixer els recursos actuals per adolescents i joves amb causes judicials a Catalunya.
1. 2. Conèixer altres tipus de recursos d'èxit per adolescents i joves amb causes judicials diferents dels que actualment existeixen a Catalunya.
1. 3. Conèixer el perfil de la població amb mesures judicials.

2. 1. Conèixer la relació entre la violència cap a les persones i possibles antecedents de maltractament animal.
2. 2. Conèixer els beneficis per infants i joves de realitzar una tasca educativa amb animals.
2. 3. Conèixer projectes d'èxit on es treballi amb animals.

2. Metodologia i organització

Per tal de dur a terme qualsevol investigació, és necessari realitzar un marc teòric a partir de la revisió de fonts documentals per tal de detectar, extraure i aplegar informació d'interès. La intenció d'aquest marc teòric és que aporti el bastió de referència conceptual necessari, alhora que ofereixi una comprensió de l'estat de la qüestió.

Abans d'aprofundir en la investigació s'han plantejat quins eren els interrogants que es volen respondre amb aquesta, la principal pregunta resultant és doncs: **“si un treball d'ajuda mútua entre adolescents i joves amb mesures judicials, i animals que viuen en refugis, té beneficis educatius, i per tant, pot ser una eina per treballar diversos aspectes socioeducatius en l'àmbit de la justícia juvenil”**.

En la recerca de la bibliografia s'han utilitzat tant fonts d'informació primàries com secundàries.

Les principals fonts secundàries han estat articles i monogràfics que feien referència al tema a tractar, i que en molts casos han permès arribar a altres fonts; així com bases de dades electròniques, destacant entre elles ERIC (Educational Resources Information Center) i ISI web of knowledge, que han facilitat la localització d'articles d'interès.

En el cas de les fonts primàries, s'ha consultat llibres i documents especialitzats en la temàtica a partir de la seva localització a biblioteques especialitzades en l'àmbit educatiu (Biblioteca del Campus de Mundet de la Universitat de Barcelona), jurídic (Biblioteca del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada), i veterinari (Biblioteca de Veterinària de la Universitat Autònoma de Barcelona). També s'han consultat les pàgines web d'algunes entitats per la importància de les seves experiències en l'àmbit educatiu a partir del treball amb animals.

Per tal que la recollida d'informació seguis una lògica en relació a la investigació, aquesta s'ha sistematitzat a partir dels objectius del treball, de forma que en tot moment es tinguessin clars quin eren els temes a tractar i cap a on havia d'anar dirigida la recollida d'informació. Si bé és cert que el quadre d'anàlisi ha evolucionat substancialment des de l'inici de la recerca, els eixos d'interès s'han mantingut, i s'han desenvolupat els temes en concordança al progrés del treball.

Inicialment aquesta recerca es va basar en uns pocs temes (8) que es podien agrupar en dos eixos d'interès: el sistema de justícia juvenil, i el treball amb animals. Però a mida que s'han anat extraient les idees, els temes també s'han concretat. Finalment s'ha afegit un nou eix d'interès: la violència i el maltractament animal; i amb l'apropament a les temàtiques s'ha passat a tenir 22 subapartats, agrupats en 9 temes.

El resultat és el següent quadre d'anàlisi:

Eixos d'interès	Temes generals	Temes concrets
Sistema de justícia	Marc legal	Lleis en vigor
	Model de justícia juvenil a Catalunya	Mesures judicials
		Objectius de la intervenció
		Models d'intervenció
		Tipus de mesures
	Adolescents i joves amb mesures judicials	Conducta i característiques
	Reincidència	
	Necessitats educatives	
Treball amb animals	Marc legal	Els drets dels animals
	Conceptes clau	Antropocentrisme
		Biofilia
	Vincle persona-animal	Teories científiques
		Antecedents històrics
	Teràpia animal	Tipus de teràpia
		Animals de teràpia
	Treball d'ajuda mútua	Experiències d'èxit
Diferència amb teràpia animal		
Experiències d'èxit		
Violència i maltractament animal	Violència contra els animals	L'animal com a eina educativa
		La violència a la societat
		Psicopatologia
		Violència domèstica

A més, durant la recerca, s'han trobat altres temes interessants però aliens a la investigació. Així, tot i trobar informació i estar d'alguna forma relacionats, s'ha considerat que no eren pertinents per la temàtica plantejada, i per tant, s'ha descartat la seva inclusió en el treball.³

En tot moment s'ha tingut en compte que els documents consultats fossin fonts fiables, i per tant, que la informació extreta d'aquests, i presentada en aquest treball, tingui fonaments. Amb aquesta intenció, la selecció d'aquestes fonts s'ha basat en tres criteris fonamentals, tant i com recomanen Bisquerra *et al.* (2012): les obres clàssiques, les més actuals, i les que tenen una especial rellevància. Tot i que en el cas del treball d'ajuda mútua és un concepte novedós, si que hi ha bibliografia especialitzada en l'aplicació de teràpies amb animals, així com del vincle persona-animal. Així mateix, tot i que el sistema de Justícia Juvenil implantat a Catalunya no tingui més que unes poques dècades, des de la seva implantació ha anat creant-se una base

³ Es pot consultar el quadre d'anàlisi de la informació a l'Annex 1. En ell es trobarà el quadre d'anàlisi inicial, el quadre d'anàlisi final, i el quadre de les temàtiques descartades en el transcurs de la recerca.

bibliogràfica interessant gràcies als professionals que hi treballen i al recolzament de l'administració.⁴

En paral·lel a la recerca bibliogràfica, s'ha realitzat un treball de camp⁵ contactant amb diversos professionals en relació al treball d'ajuda mútua. Degut a la dificultat per concertar una entrevista personal, s'ha dut a terme un qüestionari per tal de conèixer les seves experiències i valoracions. Les institucions amb les que s'ha pogut contactar són el Centre Penitenciari de Quatre Camins, i la Societat Protectora d'Animals i Plantes d'Alcoy. També s'ha contactat directament amb experts en el tema com els membres de SPERA, principals promotors del concepte i la pràctica del treball d'ajuda mútua.

En relació al qüestionari passat a les entitats, i per tal d'elaborar l'instrument de la forma més acurada possible i assegurar-nos que aquest respon a allò que necessitem, s'ha realitzat una taula d'especificació, donant rigor i validesa al mateix temps.⁶

Ètica del TFG

Durant la investigació, tant en el seu desenvolupament com en la difusió i la forma d'utilitzar els resultats, he tingut en compte diverses consideracions ètiques. Per fer-ho m'he basat en Bisquera *et al.* (2012:86), els quals anomenen l'obra de Booth *et al.* (2001) per referir-se a diverses consideracions a tenir en compte en qualsevol procés d'investigació, destacant les següents:

- L'investigador no roba plagiant o apropiant-se dels resultats d'altres.
- L'investigador no menteix informant erròniament sobre les fonts o inventant resultats.
- L'investigador no destrueix fonts ni dades perquè altres puguin consultar-ho.
- L'investigador no presenta dades si dubta de la seva veracitat.
- L'investigador no oculta les objeccions que no pot debatre.
- L'investigador no simplifica, exagera ni oculta resultats.

En aquest sentit, sóc del mateix parer de Booth *et al.* (2001), quan cometen que aquests principis ètics ajuden a garantir un millor servei de l'activitat investigadora, tant pels propis interessos de l'investigador, com de la societat en general.

⁴ Molta de la bibliografia en relació al Sistema de Justícia Juvenil de Catalunya ha estat publicada de la mà del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada pertanyent a la Generalitat de Catalunya.

⁵ Les fonts consultades s'han basat en un mostreig no probabilístic intencional, on la selecció d'individus de la mostra no depèn de la probabilitat, sinó que s'ajusta a altres criteris, en aquest cas perquè les persones consultades són individus rellevants com a font d'informació i/o experts en el tema.

⁶ Es pot consultar la taula d'especificació i l'enquesta a l'Annex 2.

3. Estat de la qüestió

En aquest apartat es fa una contextualització dels tres eixos principals del treball: el coneixement del sistema de justícia juvenil a Catalunya, la relació entre les conductes violentes i el maltractament animal, i el treball amb animals.

S'ha cregut convenient tractar els tres temes, ja que tal i com s'aprofundeix en aquest apartat, diversos autors mencionen la relació entre la realització de conductes violentes per part de les persones, i el maltractament animal; així com també hi ha estudis que destaquen el valor que el contacte amb els animals pot generar per exercitar l'autoestima, l'empatia i la responsabilitat en les persones, tots ells aspectes que acostumen a haver-se de treballar amb adolescents i joves que arriben al sistema de justícia juvenil.

3.1. Justícia Juvenil

En aquest apartat s'aprofundeix en el sistema de justícia juvenil a Catalunya. Així, es fa una introducció de les lleis que el regeixen, els principis bàsics del model de justícia, els objectius de la intervenció educativa, els tipus de mesures existents, les característiques dels menors infractors, i els principals models d'intervenció.

a) Marc Legal

L'Estat, en l'exercici de la seva competència legislativa en matèria penal, determina a grans trets el model de justícia juvenil per a tot el territori i ho fa a través de la Llei Orgànica 5/2000, del 12 de gener, Reguladora de la Responsabilitat Penal dels Menors.

El model d'aquesta llei és el denominat de Justícia o Responsabilitat en el marc del qual la persona menor va a ser declarada penalment responsable als ulls de la comunitat i de si mateixa. Aquesta responsabilitat penal aconsegueix a les persones des de 14 fins als 18 anys, de manera que a les persones menors de 14 anys no se'ls exigirà responsabilitat penal alguna, no havent de sobrepassar aquesta de l'àmbit familiar o educatiu.

Així mateix, les Comunitats Autònomes assumeixen la responsabilitat de promoure els recursos i gestionar els programes educatius de la manera més adequada a la finalitat que han de complir.

L'any 1981 es van traspassar les competències en matèria de protecció i tutela de menors, de l'Estat a la Generalitat de Catalunya. Des de llavors, la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil és responsable del compliment d'aquelles actuacions previstes en l'ordenament jurídic que regula les reaccions socials adreçades als majors de 14 anys i menors de 18 anys.

Les funcions que du a terme consisteixen bàsicament en la conducció dels processos de mediació i reparació extrajudicial, l'assessorament a les instàncies judicials sobre les

circumstàncies socials i personals dels menors i joves encausats i l'execució de les mesures dictades pels òrgans judicials.

Per tal de poder realitzar aquesta tasca, la Llei 27/2001, de 31 de desembre, de justícia juvenil, té per objecte regular les funcions que ha de complir l'Administració de la Generalitat en execució de les mesures adoptades pels jutges i els tribunals en el marc de la Llei orgànica 5/2000, del 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors, i en el desplegament dels programes destinats a donar suport als processos de reinserció de les persones que es troben dins l'àmbit d'aplicació d'aquesta Llei, mitjançant l'organisme que en tingui atribuïda la competència, i també establir el règim de participació i col·laboració d'entitats públiques en l'exercici d'aquestes funcions. Així mateix estableix la participació i la col·laboració d'entitats privades, d'acord amb els principis de tutela pública i coordinació.

La finalitat d'aquesta Llei és promoure la integració i la reinserció social dels menors i els joves als quals s'aplica, mitjançant les actuacions i els programes que es duen a terme en interès d'ells, els quals programes han de tenir un caràcter fonamentalment educatiu i responsabilitzador.

b) Principis bàsics del model de justícia juvenil

Entre els principis bàsics del model de justícia juvenil a Catalunya, els prioritaris, i que per tant han de dirigir i orientar cada un dels programes i intervencions dutes a terme, són:

- Igualtat davant la llei.
- Drets i garanties judicials, cal respectar tots els seus drets i garanties individuals i assegurar un procediment ràpid i comprensible, adaptat a les característiques de la població atesa.
- Individualització de les respostes.
- Responsabilitat. La del jove davant la societat i les seves normes, i la de la societat envers els joves (prevenció i justícia social).
- Intervenció jurídica mínima, evitant processos d'estigmatització socials innecessaris, i la multiplicat i reiteració en les intervencions.
- Priorització de la intervenció en el propi entorn, sobretot quan els vincles de socialització i les relacions del jove amb el seu entorn permetin de forma positiva prosseguir el procés.
- Transitorietat, ja que transitori ha de ser el pas del jove per la justícia, tenint com a objectiu la no-reincidència.
- Actuacions amb professionals especialitzats.

c) Els objectius de la intervenció

A l'hora d'establir els objectius referents als subjectes de la intervenció cal no oblidar la interrelació entre: el compliment de la mesura imposada, el moment evolutiu, i les característiques personals del jove i l'entorn sociofamiliar on conviu.

Consegüentment, **els objectius de totes les intervencions que es promoguin en el compliment de les mesures fan referència als canvis i/o adquisicions a promoure en els joves infractors i que n'han de perseguir la responsabilització i inserció.**

d) Tipus de mesura

Existeixen diferents tipus de mesures que el jutge pot imposar, en aquest apartat es tracta les més habituals.

Internament

L'internament és una mesura privativa de llibertat que obliga el menor o jove a quedar-se en un centre educatiu o terapèutic, o bé en el mateix domicili, durant el temps imposat en la sentència. Hi ha diversos tipus d'internament:

- Règim tancat: el menor o jove fa totes les activitats del programa educatiu dins d'un centre educatiu.
- Règim semiobert: el menor o jove fa algunes de les activitats del programa educatiu fora del centre.
- Règim obert: el menor o jove fa totes les activitats del programa educatiu fora del centre.
- Internament terapèutic: el menor o jove està ingressat en un centre sociosanitari on rep un tractament específic per a la seva alteració psíquica o dependència a substàncies tòxiques.
- Permanència de cap de setmana (en un centre educatiu o en el domicili): el menor o jove ha d'estar fins a un màxim de 36 hores en un centre o a casa seva, entre la tarda de divendres i la nit de diumenge

La Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil, per mitjà del Servei de Centres, s'encarrega d'establir les línies comunes dels programes, i d'implementar i supervisar l'execució dels programes d'intervenció que es duen a terme als centres educatius de Catalunya.

La intervenció institucional en centres s'ha d'entendre des de la perspectiva de la transitorietat i la intervenció mínima, i que, per tant, en la mesura que sigui possible, el jove ha d'estar en contacte amb l'entorn social i familiar, al qual finalment ha de retornar i utilitzar els recursos que aquet li ofereix.

Cada menor o jove internat té un programa individualitzat que inclou les activitats educatives i/o de tractament que ha de dur a terme. Els programes d'intervenció poden ser generals,

destinats a tota la població internada o poden ser específics, només per a aquells menors i joves que tenen determinades problemàtiques.⁷

Programes generals que es realitzen en el Centres Educatius:

- Competència psicosocial
- Hàbits bàsics i habilitats domèstiques
- Educació per a la salut
- Tutoria
- Reforç en l'entorn familiar
- Cultura, lleure i oci
- Educació física i esport
- Educació per a la diversitat

Programes de tractament específics dels Centres Educatius:

- Drogodependències i altres addicions
- Problemàtiques de salut mental
- Delictes sexuals
- Delictes violents

Medi obert

Les mesures en medi obert són un conjunt de respostes executables en el propi entorn comunitari, entre les que destaquen: la llibertat vigilada (LV), la prestació de serveis en benefici de la comunitat (SBC), i el tractament terapèutic ambulatori (TTA).

La intervenció en medi obert es defineix com l'atenció individualitzada i personalitzada a un menor, encaminada a la integració social, incidint en la família i utilitzant els recursos de l'entorn social, en coordinació amb diferents institucions.

Serveis en benefici de la comunitat

Els serveis en benefici de la comunitat consisteixen en la realització d'activitats de cooperació per part del jove en interès de la comunitat durant un temps determinat en la resolució judicial.

Mitjançant aquestes activitats es pretén que el noi es responsabilitzi de les seves accions, així com també dels danys i/o perjudicis que ha ocasionat.

Es tracta que el jove realitzi una activitat positiva i útil amb una finalitat social i amb un alt contingut educatiu.

Hi ha tres elements que defineixen l'execució de la mesura:

⁷ Es pot consultar més informació en relació als programes duts a terme en els Centres Educatius de justícia juvenil a l'Annex 4.

- Característiques de les activitats.
- Participació de la comunitat
- Responsabilització del menor

e) Els adolescents i joves

Tal i com destaquen Capdevila, Ferrer, i Luque (2006), es pot afirmar que, del conjunt d'adolescents i joves sotmesos a mesures judicials, les seves característiques personals i socials no tenen un caràcter homogeni.

Cal destacar que en llibertat vigilada es trobem a joves amb dificultats diverses: fracàs escolar, manca de límits i de contenció, relacions disocials, dificultats d'aprenentatge, poca capacitat de frustració,... Per tot això, és freqüent que la població amb aquesta mesura tingui reincidències.

A més, segons el punt de vista que s'adopti, les causes que expliquen la criminalitat juvenil són molt diverses. Des de la desestructuració familiar, les peculiaritats psíquiques o emocionals, els dèficits educatiu, el contacte amb entorns delictius, la influència d'estructures socials i les seves institucions, ...

Si tenim en compte les mesures imposades pel jutge, generalment, en els joves que estan amb una mesura de llibertat vigilada, s'observa la detecció de dificultats i necessitats educatives que fan pensar en una situació de risc i en la necessitat d'una intervenció especialitzada.

Per aquells als quals se'ls ha imposat unes prestacions en benefici de la comunitat, en canvi, es pot afirmar que generalment correspon a una primera mesura. Són joves als quals no s'ha detectat una situació de risc, o bé, si es dona, està essent abordada per altres professionals del propi entorn. Solen tenir situacions més normalitzades i amb poques reincidències.

Menor reincident

La reincidència de determinats joves a l'hora de la comissió de delictes és un dels factors que més preocupa a la societat en relació a la justícia juvenil (Capdevila, Ferrer, i Luque, 2006).

Tot i que la causa de l'activitat criminal dels joves és una xarxa complexa de variables personals i ambientals que interactuen, la freqüència de la reincidència és un factor fonamental en la predicció de les conductes delictives futures d'un menor delinqüent. Ens referirem a joves multireincidentes quan la freqüència en el temps i nombre d'actes delictius és alta (depenent de l'eina avaluadora entre 4 o 7 expedients judicials).

Característiques comunes d'aquesta població:

- Comissió de delictes des dels 10 anys.
- No treballen ni fan cap tipus de formació i presenten importants deficiències acadèmiques/laborals que limiten canvis i transformacions prosocials.
- Es relacionen principalment amb grups de joves delinqüents.

- Presenten un alt consum de tòxics de manera compulsiva.
- Solen realitzar activitats d'oci d'alt risc associades al consum de tòxics.
- Són joves molt vulnerables i influenciats a pressions de l'entorn.
- Són rebutjats pels pares, no se senten estimats, i aquesta percepció de rebuig ha existit des de petits, és a dir, va aparèixer molt abans de la comissió de delictes. Han viscut importants desordres afectius i normatius.
- Moltes de les famílies d'aquests joves han estat objecte d'intervenció des dels serveis socials i l'EAIA durant molts anys, abans de l'aparició de la carrera criminal (de fet, existeix un percentatge força considerable de menors que estan o han estat tutelats per l'Administració).
- Són impulsius i això els provoca reaccions agressives habituals en tots els àmbits que, a la vegada, els originen continus problemes en la família i nous rebuigs a l'escola, feina, etc.
- Tenen ressentiment social i manifesten conductes de rebel·lió.
- Segons el moment evolutiu del jove, poden adquirir actituds, valors i creences que justifiquen les seves conductes delictives.
- No han desenvolupat habilitats per a l'empatia i descriuen un locus de control extern.
- Els manquen habilitats cognitives necessàries per a la resolució de problemes, tot i que tenen certes habilitats socials i capacitat intel·lectual.
- Poden tenir associades patologies o trastorns psicològics.

Podem trobar normalment dos tipus de menors molt reincidents:

- El jove solitari, que s'uneix interessadament amb diferents menors, segons l'oportunitat, només per delinquir.
- El jove que delinqueix sempre amb el mateix grup.

Conducta antisocial

Tal i com defineixen Mariscal *et. al.* (2009), la conducta social estudia l'adaptació en relació als diversos vincles que s'estableixen en la infància i l'adolescència. Durant el procés de socialització, s'espera que l'infant s'adapti als seus contextos social i vagi interioritzant una sèrie de pautes per regular la seva conducta.

Per a Garrido (1989), l'etiqueta de "conducta antisocial" pot reflectir fets molt diversos, però en termes generals, fa referència a qualsevol acció que violi les regles socials o vagi contra els altres. Les conductes antisocials poden reflectir un transcurs normal del desenvolupament evolutiu del menor; una altra cosa és que els fets antisocials s'acumulin o assoleixin una especial gravetat.

Així, s'entén per comportament antisocial el conjunt de conductes que infringeixen la llei o les normes socials. Alguns autors assenyalen que els comportaments antisocials en la vida adulta

poden ser predits a partir d'indicadors de comportament antisocial que ja apareixen en la infància i en l'adolescència.

Mariscal *et. al.* (2009) destaquen els factors de risc que consideren que tenen una influència més directa:

- Factors individuals, el baix autocontrol, la impulsivitat i els problemes d'atenció correlacionen amb la realització d'actes violents en nens de 10 a 13 anys.
- Factors familiars, estils de criança negatius.
- Factors socials, exposició continuada i perllongada a actes violents a través dels mitjans de comunicació.

Segons Olivia (2004) en Mariscal *et. al.* (2009), el comportament antisocial és un fenomen heterogeni amb manifestacions molt diverses i amb factors de risc diferents associats a cadascuna d'elles. Aquest autor proposa diferenciar entre:

- Delinqüència persistent: iniciada abans de l'adolescència, amb un major pes de factors individuals com la hiperactivitat i la impulsivitat.
- Delinqüència limitada: produïda entre els 10 i els 20 anys, amb un major impacte dels factors socials.

Garrido (1989) destaca que hi ha diversos models de comprensió de la conducta, entre els quals destaca el model ecològic-conductual, el qual uneix tant la perspectiva individual com la social, i reconeix com element bàsic la transacció entre les persones i els seus ambients.

Joves en situació d'exclusió social

El terme exclusió social sorgeix durant la dècada dels 70s a França, i es relaciona amb el trencament d'uns llaços socials existents, però no és fins al 1989 que apareix per primera vegada el terme exclusió social en un document del Consell Europeu.

Autors com Tezanos (2001) i Castel (1997) són referents destacats en la literatura sobre l'exclusió social, i ambdós coincideixen en que al no haver una definició legislativa sobre que és l'exclusió social, dificulta la utilització del terme. Aquesta dificultat per acotar-ho i delimitar-ho, ha provocat que el terme exclusió social s'hagi utilitzat de forma inadequada.

Molts autors consideren l'exclusió social com un procés, és a dir, no hi ha un punt a partir del qual estàs exclòs, sinó que és tot un procés que et porta a l'exclusió. Per tant, el terme exclusió social és molt ampli, complexe i general, i a més és multicausal i multidimensional.

També és necessari parlar de la **inclusió social**, la qual es considerada per la Unió Europea com un procés que assegura que les persones en risc de pobresa i d'exclusió social augmentin les oportunitats i els recursos necessaris per participar completament en la vida econòmica, social

i cultural, així com gaudir d'unes condicions de vida i benestar que es consideren normals a la societat en la que viuen.

Per tot això, quan parlem de joves en situació o risc d'exclusió social, fem referència a persones que per diverses raons (famílies amb relacions conflictives, situació econòmica inestable, ...) no han tingut les mateixes oportunitats que altres joves de la seva edat, i que per tant, no poden gaudir de la plena ciutadania que els correspondria.

En el present treball, s'intenta pal·liar part d'aquesta problemàtica a partir de la realització del treball d'ajuda mútua amb animals com a eina per fer una tasca socioeducativa amb adolescents i joves risc d'exclusió social.

f) El compliment de la mesura i la realització de la tasca socioeducativa

Cal tenir present en tot moment que en les intervencions professionals de l'àmbit de la justícia juvenil, la demanada no té l'origen en l'individu destinatari dels programes, sinó que l'encàrrec té l'origen i final en una demanda de compliment d'unes mesures judicial, hi estigui d'acord o no, el jove i la seva família.

Tal i com consideren Amorós *et al.* (1993), per tal de dur a terme una acció educativa és imprescindible que el menor sigui capaç de **responsabilitzar-se de les seves accions**, doncs la capacitat de respondre davant uns propis fets és un dels requisits indispensables de la socialització. Cal tenir en compte que la responsabilitat es desenvolupa, i per tant ha de ser exigida de manera progressiva segons l'edat i el moment evolutiu del subjecte, i és, en aquest sentit, quan l'acció educativa en el context de la justícia es posa en marxa.

La importància del vincle

En el cas d'una mesura en medi obert, són els tècnics de medi obert els professionals responsables de fer el seguiment del compliment formal de la mesura imposada i de portar a terme la intervenció educativa; a més de ser els interlocutors amb la instància judicial. En aquests casos, la intervenció educativa es basa en la relació entre el jove i el tècnic i en el compliment de determinades activitats.

La creació d'un vincle entre el jove i el tècnic és necessari per tal de: identificar les necessitats de la persona, saber adaptar les exigències de la institució vers les necessitats dels usuaris, i adaptar les necessitats del subjecte davant de la institució.

El professional ha d'identificar i analitzar la demanda de l'usuari, i per això cal que realitzem una comprensió del seu context.

El marc de referència entre professional i usuari s'ha de construir entre ambdós per tal que aquest sigui comú. Únicament així podrem construir significats comuns i entrem amb sintonia

amb l'altre persona. La persona ha d'estar d'acord amb el que farà, però no res més dir que si, sinó entendre el perquè. La construcció ha de ser una cosa absolutament negociada.

S'ha de pactar amb l'usuari quins són els seus drets i deures. Ha d'haver una normativa en la relació per tal que la persona pugui situar-se i saber quines possibles conseqüències positives i negatives dels seus actes.

g) Models d'intervenció amb menors infractors

Existeixen una gran variant de classificacions en relació als models d'intervenció amb menors infractors. Gonzalez Tascón (2010) ofereix una primera aproximació a les propostes de tractament dels menors, diferenciant entre una intervenció basada en el benestar del menor, i una intervenció orientada cap a la justícia.

La primera centra la seva atenció en les necessitats del menor més que en els propis fets, tractant de fer desaparèixer les causes del comportament delictiu. La segona, en canvi, persegueix la responsabilització del menor en el fet, a través d'un sistema judicial i les respostes sancionadores, tot i que amb una particular atenció a la inserció social del jove.

Tot i que per mètodes diferents, ambdós sistemes comparteixen els mateixos fins: la reducció del delictes i la modificació del comportament delictiu del menor.

A partir d'aquesta dualitat, Gonzalez Tascón (2010) ofereix una distinció de fins a sis models de tractament: el model de protecció, el model educatiu, el model de responsabilitat, el model de la justícia reparadora, el model de intervenció mínima, i el model neocorreccionalista.

El model de protecció o tutelar apareix en el context de la societat industrial de finals del segle XIX i principis del segle XX. Aquest model està inspirat en els postulats del positivisme criminològic i del correccionalisme, fet que fa que els menors no siguin vistos com persones responsables penalment dels seus actes, sinó com a persones necessitades de cura. Així, un dels principals objectius d'aquest model és el d'oferir als menors l'ajuda per la seva curació, més que perseguir el seu càstig com s'havia fet fins a les hores. Els fets passen a un segon terme en favor de la necessitat del menor.

L'equiparació del menor com a persona vulnerable, condueix també a ocupar-se no tant sols dels menors que realitzen delictes, sinó també dels menors que es consideren en perill (maltractats, abandonats, o pidolaries).

El model educatiu o rehabilitador respon també a la filosofia del benestar del menor. Aquest apareix amb l'anomenat estat del benestar, fruit de diversos estudis que constaten que "el fet delictiu comés per un menor és un símptoma de l'existència d'importants dèficits educatius", tal i com senyala Gonzalez Tascón (2010).

Aquest model va més enllà en la protecció dels menors i aposta a favor d'una intervenció en el propi entorn del menor, alhora que busca la resposta fora de la via judicial, fent-lo menys intervencionista que el model tutelar.

Els menors continuen rebent un tractament educatiu, però en la mesura que sigui possible aquest es durà a terme fora de les institucions judicials. Buscant una resposta social a la delinqüència juvenil en la que la pròpia comunitat s'involucra de forma activa.

El model de responsabilitat o de justícia sorgeix a finals de la dècada dels setanta i principis dels vuitanta, en un context d'augment de la inseguretat. Sota l'afirmació de la llibertat humana, i el consegüent reconeixement de la culpabilitat de la persona, aquest model de justícia destina al menor, responsable penalment del delictes, una resposta basada en el desenvolupament d'un tractament educatiu en el que s'accentua la responsabilitat individual mitjançant l'aplicació d'una mesura.

Tal i com explica Gonzalez Tascón (2010), en el model de responsabilitat "educació i càstig es fonen", considerant al menor una persona titular de drets i obligacions, i no com un ésser desvalgut, aproximant de nou el sistema de justícia de menors al sistema de justícia penal d'adults.

El model també promulga per la desjudicialització amb la idea d'evitar els possibles efectes negatius que aquest pugui causar, entenent que la conducta delictiva dels menors es amb freqüència part del procés de maduració. Així mateix, també apareix una major preocupació per la situació de la víctima del delictes, buscant que aquesta rebi una satisfacció material i/o moral del dany causat directament del infractor.

Cal destacar que aquest model no s'encarrega ja dels menors abandonats o desvalguts.

El model de justícia reparadora engloba a una varietat de pràctiques dirigides a respondre al delictes d'una forma més constructiva que la representada per l'ús del càstig, degut a una nova de concebre el delictes. En front del pensament tradicional del delictes com una violació contra l'Estat, Gonzalez Tascón (2010) argumenta que "la justícia reparadora presenta el delictes com un conflicte d'individus que causa un mal concret a la víctima, a la comunitat i als infractors, essent precisament tots aquest, els cridats a solucionar mitjançant la seva reconciliació i la reparació del mal per establir la pau en la comunitat". Així doncs, la filosofia d'aquest model es basa en la reparació, la responsabilitat i la reinserció.

Molts d'aquests programes es realitzen dins el sistema de justícia penal, obrint pas a la via de la desjudicialització.

El model d'intervenció mínima tracta d'evitar la intervenció penal, doncs considera el sistema de justícia juvenil és en gran mesura el causant del problema de la delinqüència juvenil al ser potencialment nociu des del moment que atribueix l'etiqueta de delinqüents als menors infractors, i que per tant els estigmatitza socialment, fent més difícil el desenvolupament de la seva vida al marge de la delinqüència.

El model neocorreccionalista és nodreix de la premissa “llei i ordre” tal i com Gonzalez Tascón (2010) explica, “ampliant la seva acció no tant sols al camp de la criminalitat, sinó també al àmbit de les conductes antisocials amb vistes de garantir la seguretat de la comunitat i l’ordre públic, i confiant l’efectivitat del sistema de reacció en front al delictes a les intervencions punitives intenses i realitzades amb duresa.”

Cal destacar que aquest és un model emmarcat en l’anomenat estat de la seguretat, ostenta un enfocament punitiu, i s’erigeix amb l’objectiu de prevenir el delictes a partir d’una intervenció primerenca.

Tot i que no hi ha cap sistema de justícia juvenil hermètic i aïllat completament dels altres, podem dir que el **model de justícia reparador**, que combina l’aspecte educatiu amb principis fonamentals del sistema de justícia penal, és l’actualment en vigor en la majoria de legislacions, com és el cas d’Espanya i Catalunya.

3.2. Violència i maltractament animal

En aquest apartat es mostra la relació existent entre les conductes violentes i els antecedents de maltractament animal. Així mateix, es fa palesa la urgència de poder incidir en aquest tipus de conductes des d’una edat primerenca, doncs la detecció i intervenció precoç possibiliten l’anticipació a aquestes formes de violència i la seva prevenció. I també es destaca la necessitat de que la societat ha de ser capaç de donar una alternativa a les persones i als animals que han patit maltractament.

a) La violència en la societat

En la societat occidental en la que vivim la violència apareix de forma explícita constantment en la televisió, el cinema, còmics, i videojocs, entre d’altres.

La psicòloga Santiago Fernández considera que aquesta habitualitat de la agressivitat pot arribar a causar un efecte de “tolerància” a qui la viu. Aquesta tolerància genera no sols la producció de més actes violents contra animals, sinó també altres tipus diferents d’agressivitat, essent especialment preocupant la relació existent amb la violència de gènere.

Segons Melson (2004) “les cultures poden institucionalitzar la crueltat i el menyspreu cap als animals, i socialitzar als infants en aquest sentit.”

El maltractament animal i la violència interpersonal vers les persones comparteixen característiques i per això és habitual que les persones que han comés delictes violents contra altres persones, també hagin comés accions agressives contra animals.

Existeixen diversos estudis [Miller y Knutson (1997); Schiff y Ascione (1999); Ressler, Burgess y Douglas (1988)] que suggereixen que el maltractament animal pot formar part de les històries del desenvolupament en un de cada quatre i gairebé en dos de cada tres adults violents delinqüents (Ascione, 2001).

Santiago Fernández (2013), apunta que això no significa que totes les persones que maltracten animals son violentes amb altres persones, però les que cometen delictes violents contra les persones acostumen a tenir antecedents de maltractament animal, especialment aquelles amb certs trets antisocials de la personalitat com poden ser la falta d'empatia o alts nivells de psicopatia.

Per això és important no treure importància a les conductes de maltractament animal, inclús si aquestes provenen de menors, doncs poden predir altres tipus de violència interpersonal. Santiago Fernández destaca que la seva detecció e intervenció primerenca possibilitaran l'anticipació a aquestes formes de violència i la seva prevenció.

Així mateix, Querol *et al.* (2012) demostren en el seu estudi la necessitat d'avaluar en la infància i adolescència la crueltat amb els animals per tal de permetre un diagnòstic i intervenció primerenca.

b) Crueltat vers els animals

Si fem referència a la violència cap als animals, cal parlar de Lockwood i Ascione, dos dels pioners del seu estudi, els quals van perfilar una definició del concepte de crueltat i una manera de mesurar-la: “representa un comportament objectivable i definible que esdevé en un context social igualment definible” (Lockwood i Ascione, 1998: 443).

El mateix Ascione proposa una definició de **crueltat cap als animals** com un “comportament socialment inacceptable que causa de forma intencional un patiment, dolor o distrés innecessari i/o la mort del animal”.

També hi ha autors que consideren que els actes de maltractament per negligència també han de ser considerats com a crueltat quan existeix la intencionalitat de causar mal (Ascione, 1993:228; Vermeulen i Odendaal, 1993:249); així com també la Síndrome de Noè⁸ o l'acaparament (Patronek, 1999).

Seguint aquestes idees podem considerar el maltractament animal com comportaments que causen dolor innecessari o estrés al animal, la qual cosa inclou des de conductes negligents, fins aquelles que causen la mort de forma intencional.

Segons Santiago Fernández (2013) “el maltractament animal com a crueltat injustificada està relacionada amb algunes patologies mentals com el Trastorn Disocial, i el desenvolupament de la qual sol donar lloc a un Trastorn Antisocial de la Personalitat. La falta d'empatia i

⁸ La síndrome de Noè és la denominació no oficial del trastorn psiquiàtric que pateixen les persones que acumulen animals a la llar. Aquestes persones són incapaces de reconèixer les conseqüències que suposa la seva patologia per a la pròpia salut i la salubritat de l'entorn i la comunitat. Aquesta síndrome els porta a patir aïllament social i té una repercussió important en el benestar dels animals acumulats. El Síndrome de Noè té tres característiques principals: acumulació d'animals, la persona no es capaç de donar-los una bona qualitat de vida, i nega les evidències de falta de cura dels animals.

remordiments, així com el fracàs per adaptar-se a les normes socials, relacionen aquest trastorn amb alts nivells de psicopatia.”

Es poden diferenciar dos tipus de crueltat animal: el maltractament directe i el maltractament indirecte. El maltractament directe es produeix quan l'acte és intencional i es porta a terme mitjançant conductes agressives i violentes (tortura, mutilació, ...); mentre que el maltractament indirecte es realitza a través d'actes de negligència respecte a la cura bàsica que l'animal necessita (aprovisionament d'aliment, refugi, atenció veterinària adequada, ...).

Tot i que no és fàcil realitzar una definició de violència contra els animals que sigui satisfactòria, homogènia i universal, tal i com es pregunta Querol (2011) “perquè no actuem sempre amb el màxim benefici cap a la víctima, qualsevol que sigui la seva espècie i proporcionant-li la protecció i dignitat que mereix?”

Cathy Kangas, membre de la junta directiva de The Humane Society of the United States, reconeix que la policia no pot prioritzar sempre els casos de crueltat contra els animals, però reflexió i considera que potser, quan s'entengui la connexió entre el maltractament animal i la violència contra les persones, es posarà més atenció en aquells que abusen dels animals per prevenir els crims contra altres persones.

Afortunadament, això ja està passant, i es comença a fer visible la correlació entre el maltractament contra els animals i la comissió de crims violents. Tant és així que cada cop són més els estats dels EEUU que modifiquen les seves lleis i formen a personal qualificat per aquests atendre aquest tipus de casos.

Kangas també considera que en els casos de violència contra en els animals per part del infants, la intervenció primerenca és essencial per aturar aquest tipus de tendència abans que l'escalada de violència inclogui a altres persones.

c) Psicopatologia i maltractament animal

Santiago Fernández destaca el fet que actualment les pròpies guies psicodiagnòstiques posen de manifest la necessitat de recollir criteris que incloguin conductes de violència contra els animals, degut a la relació entre determinades malalties mental i aquest tipus de conductes.

En aquesta línia, el DSM-IV⁹ exposa com un dels criteris del **Trastorn Disocial** "la manifestació de la crueltat física contra els animals." Aquest trastorn es caracteritza per un patró repetitiu i persistent de comportament en el que es violen els drets bàsics d'altres persones o normes socials importants pròpies de l'edat.

⁹ El Manual Diagnòstic dels Trastorns Mentals, més conegut com a DSM per les sigles en anglès (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*), és una guia per la pràctica clínica en relació als trastorns mentals publicada per l'Associació Nord-americana de Psiquiatria (en anglès American Psychiatric Association, o APA). El manual, publicat per primera vegada en 1952, ha patit diverses revisions, aquí es fa referència a la DSM-IV-TR de l'any 2000.

Les persones amb Trastorn Disocial solen presentar, en menor o major grau, algunes característiques específiques de la personalitat com: baix nivell d'empatia i preocupació pels altres, dificultats per percebre els sentiments, desitjos i intencions alienes que interpreten de forma hostil, insensibilitat i poca capacitat per reconèixer la culpa o mostrar remordiments, autoestima distorsionada, inestabilitat emocional, i molt baixa tolerància a la frustració.

Entre altres conductes, l'agressió i l'abús d'animals adquireix especial interès en menors d'edat, ja que la falta d'empatia i remordiments, associats a trastorns de conducta són trets de personalitat que impliquen un factor de risc de conducta violenta en l'edat adulta (Ascione, 2001).

A més, la presència del Trastorn Disocial durant la infància (rarament es diagnostica després dels 16 anys), serveix de precedent per l'aparició del Trastorn Antisocial de la Personalitat en l'edat adulta (únicament es diagnostica després dels 18 anys); doncs aquest trastorn segons el DSM-IV, precisa de l'existència de proves d'un Trastorn Disocial que comenci abans dels 15 anys. Les persones amb el **Trastorn Antisocial de la Personalitat** presenten un patró prolongat de manipulació, explotació o violació dels drets dels altres, que sovint origina comportaments delictius.

d) Violència domèstica i violència contra els animals

Tot i que no fa gaires anys el maltractament contra els animals no es vinculava a altres formes de violència en la família, actualment els professionals que intervenen amb les víctimes de la violència familiar no es sorprenen quan s'assabenten antecedents de violència contra els animals. Així es mostra en l'estudi realitzat per Querol *et al.* (2013) en el marc del projecte DOMPET "La connexió entre l'abús contra els animals i la violència domèstica", l'objectiu del qual es entendre els factors subjacents d'aquest fenomen per així adquirir més coneixements sobre els processos de maltractament animal i la violència domèstica en termes de prevenció i intervenció.

En relació a l'estreta raó entre el maltractament animal i el maltractament domèstic, hi ha estudis (Ascione, 1998) que demostren la concurrència de crueltat animal en llars on les dones són maltractades.

En els casos en que la violència animal ocorre en relació amb casos de violència domèstica, el més probable és que aquesta violència sigui exercida per homes. Segons Adams (1995) i Flynn (2000), es la mateixa societat patriarcal que ha atorgat un major poder als homes sobre les dones, infants i animals, la clau per entendre l'arrel de la violència familiar. Així mateix, sembla ser que els infants que són exposats a violència domèstica mostren una major tendència a ser cruels amb els animals que aquells que no han estat exposats (Currie, 2006).

En moltes ocasions, els animals que conviuen en una llar violenta són utilitzats com a eina d'amenaça i/o coacció per part de la persona maltractadora contra la víctima, convertint a

l'animal en objecte de venjança o control sobre la parella, fills o altres persones de l'entorn familiar. En ocasions, la víctima de violència de gènere retarda la seva marxa de la llar per por a les represàlies que pugui patir l'animal, i fins i tot, es neguen a anar a cases d'acollida per a dones ja que no es permet l'entrada d'animals. Cal tenir en compte que l'animal sol ser un important recolzament emocional per a la víctima i no volen separar-se d'ella.

A l'Estat Espanyol, com s'ha comentat, la crueltat contra els animals està tipificada en l'article 337 del CP, tot i això, no es comú que es realitzin preguntes relatives als animals en casos de violència domèstica, ni existeixen recursos necessaris integrats en els protocols per ajudar als animals, i en conseqüència al cònjuge maltractat i als fills.

Afortunadament però, cada cop són més les protectores que ofereixen acollida temporal per animals en casos de violència dins el marc del Programa Freedom Paws Link (FPL)¹⁰, eliminant així un dels factors de risc que provoquen que la víctima no abandoni la llar i així trencar el cercle de la violència.

Per a Freedom Paws Link "l'acollida temporal, és una eina per donar una oportunitat a les víctimes d'iniciar el seu camí a la llibertat alliberant els seus animals del maltractament".

En aquest sentit, EEUU fou el país pioner fa més de 20 anys en l'estudi en l'àmbit de la violència domèstica incloent-hi el maltractament contra els animals com un dels aspectes més importants a considerar. Tanmateix, algunes lleis estatals contra la crueltat vers els animals s'han endurit, i fins i tot 24 jurisdiccions dels EEUU, permeten als jutges incloure els animals en les ordres de protecció en casos de violència domèstica.

3.3. Treball amb animals

Aquest apartat es centra en els animals. Així, es fa una introducció a les lleis de protecció animal, als seus drets, a la concepció que les persones tenim de la relació amb els animals, del vincle entre les persones i els animals, de la teràpia amb animals, i dels propis animals de teràpia. Aquesta contextualització permet entendre l'efectivitat del treball amb animals, així com la necessitat de seguir treballant i aprofundint en el tema.

a) Els animals i els seus drets

Des de SPERA¹¹ defensen el respecte cap als animals i els seus interessos, el respecte per les seves vides i al no interferir en elles per al nostre propi benefici, el respecte al seu medi natural

¹⁰ La FPL és un programa que sorgeix des del GEVHA (Grup per l'Estudi de la Violència vers Humans i Animals) per acollir temporal o definitivament als animals domèstics de víctimes de la violència familiar.

¹¹ Secció Professional d'Educació en el Respecte als Animals del Col·legi Oficial d'Educaadores i Educadors Socials de la Comunitat Valenciana.

i a la seva vida en ell. Consideren que la relació dels humans amb la resta d'animals planteja un problema ètic per les injustícies, abusos i mals tractes que comporta.

Podem dir que hi ha uns drets comuns a humans i animals: el dret a la vida, a la llibertat, a no patir tortura ni maltractament, a la dignitat i al respecte. Això significa atorgar els drets que els hi són propis, és a dir, que responen als seus interessos.

Durant tot el treball, quan s'ha parlat d'animals, s'ha fet referència als animals no humans, però cal tenir present en tot moment que aquests animals no humans també són éssers vius, i com a tal, són **éssers que senten**, ja que al igual que els humans, disposen de sistema nerviós, i això implica tenir la capacitat de sentir dolor, plaer, por, ... i que per tant tenen interessos que han de ser respectats.

Tal i com declara Pérez Garcia (2013), "no és un tema de ser compassius amb éssers inferior, perquè cap individu hauria de ser considerat com inferior a un altre. Es un tema de respectar als altres individus que també tenen la capacitat de sentir i que per tant també tenen interessos."

Marc legal

L'Article 337 del Codi Penal: "El qui per qualsevol mitjà o procediment maltracti injustificadament un animal domèstic o amansit, i li causi la mort o lesions que li menyscabin greument la salut, ha de ser castigat amb la pena de tres mesos a un any de presó i inhabilitació especial d'un a tres anys per a l'exercici de la professió, ofici o comerç que tingui relació amb els animals."¹²

L'Article 631.2 del Codi Penal també contempla l'abandonament, així: "Els qui abandonin un animal domèstic en condicions en què pugui perillar la seva vida o la seva integritat han de ser castigats amb la pena de multa de quinze dies a dos mesos."

La regulació específica d'aquest tipus de maltractament es troba cedida a les Comunitats Autònomes.

A Catalunya, està vigent la Llei 12/2006, del 27 de juliol, el primer capítol de la qual està dedicat a la modificació de la Llei 22/2003, del 4 de juliol, de protecció dels animals i de la Llei 3/1988, del 4 de març, de protecció dels animals.

¹² Article redactat de conformitat amb l'article únic.99 de la Llei orgànica 5/2010, de 22 de juny, per la qual es modifica la Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del codi penal (BOE núm. 152, de 23 de juny, i suplement en català de la mateixa data).

b) Antropocentrisme vs Biofilia

L'antropocentrisme¹³ és una concepció que considera a l'home i les seves necessitats com el centre de l'univers. Sol estar present en moltes persones a l'hora de plantejar-se les relacions entre humans i animals, és l'origen dels abusos i la justificació dels mateixos, i la causa de l'absència de respecte cap als interessos dels animals en benefici humà.

L'antropocentrisme suposa negar qualsevol dret als animals no humans, doncs són considerats com a sers inferiors.

El racionisme és una extensió del antropocentrisme i concedeix a la intel·ligència humana la dominació i el poder sobre la resta dels animals, justificant els abusos sobre aquest amb la explicació de que l'esser humà és l'únic ser racional.

En contraposició, la biofilia suggereix que els essers humans senten una afinitat innata per tot allò vivent que ens envolta (Wilson, 1984).

L'espècie humana ha evolucionat envoltada d'un entorn vivent de plantes i animals. La hipòtesis de la biofilia assumeix que com a resultat d'aquesta interacció, els humans tenen una predisposició natural a mostrar un elevat interès per totes les manifestacions de vida. No obstant, aquesta corrent no deixa de banda factors culturals, socials, familiars i individuals.

Podem dir que la tesis de la **teoria de la biofilia** és que sentim una atracció innata, és a dir, programada genèticament, cap a la natura, el que inclou plantes i animals.

Així, mentre l'antropocentrisme és el motor de les hipòtesis de que les úniques influències significatives per al desenvolupament infantil són humanes, segons el Dr. Melson (2004) "la biofilia ens proporciona un conjunt nou d'hipòtesis, sobre les que podem construir una visió biocèntrica del desenvolupament".

c) Vincle Persona-Animal

En molts dels descobriments arqueològics més antics, les restes humanes ja apareixen acompanyades d'ornamentació, objectes d'ús diari i ossos d'animals domèstics, és a dir, que ja des de fa milers d'anys, alguns animals han conviscut amb l'esser humà com animals de companyia.

Es coneix doncs, que des de la prehistòria ha existit una interacció entre les persones i els animals, quan aquest tipus de relació és recíproca i beneficiosa per ambdues parts, des de fa uns anys, és parla del Vincle Persona-Animal (HAB).

¹³ <http://www.enciclopedia.cat/>

Per tal de comprendre millor la gran diversitat de relacions del Vínclle Persona-Animal, Mary Whyham el diferencia en quatre categories:

1. Teràpia, utilitzant l'animal per millor el benestar físic, social o emocional dels pacients humans.
2. Diagnòsis i assignació d'especialitats, es centra en el paper del veterinari com part d'un equip multidisciplinari d'assistència a la salut mental humana.
3. Família o individu en situació normalitzada, que tracta el tema que és impossible apreciar la dinàmica de la vida d'una família sense tenir en compte el paper de l'animal de companyia en aquesta relació.
4. Utilitat, considera a l'animal com a multiplicador d'habilitats (gos policia), o divisor d'incapacitats (gos pigall).

En el cas que ens pertoca ens centrarem en la primera categoria.

Els animals en la infància de les persones

Cal destacar que Serpell (2006) considera en relació a la hipòtesis de la biofilia que la tendència genètica que ens porta a respondre de forma selectiva als demés essers vius s'expressa en la seva forma més pura en els infants, i això es deu a que encara no han passat pel procés de socialització que els converteix en adults i els porta a pensar com a tals.

Segons Serpell (2006) "la majoria dels infants mostren una fort atracció natural pels animals, des d'una edat precoç, a partir de l'any, i intentaran interactuar socialment amb animals si tenen l'oportunitat. Els nens responen als animals naturalment, com si fossin subjectes socials."

Es evident que no totes les persones veuen als animals des de la mateixa perspectiva, també es necessari prendre en consideració les enormes diferències culturals que determinen la forma en que la gent reacciona davant els animals.

A partir de diverses experiències dutes a terme per professionals, Turner (2008) fa un recull de les avantatges que el treball en animals té en la infància:

- Els animals motiven i inviten al infant a interactuar.
- Fascinen als més petits i desperten la seva curiositat al prendre les seves pròpies iniciatives.
- Ajuden a generar una major consciència i sentit de la responsabilitat cap a altres essers vius.
- Relaxen i redueixen l'estrès.
- Faciliten el contacte físic.
- Estimulen l'activitat física i mental.
- Reforcen la confiança en un mateix.
- Treballen la coordinació.
- Serveixen de refugi i de consol per a les persones.

- Ajuden a millorar les competències socials i la confiança en nosaltres mateixos perquè ens accepten sense prejudicis.
- Ajuden als infants a fer front a pors, preocupacions i frustracions.

d) Teories científiques sobre el vincle afectiu entre humans i animals

Existeixen bàsicament tres teories sobre les relacions entre humans i animals que ajuden a entendre la seva popularitat, així com els seus beneficis terapèutics. Aquestes són: la teoria del lligam, la teoria del recolzament social, i la teoria de la biofilia.

La teoria del lligam

Tal i com expliquen Mariscal *et al.* (2009), la **teoria del lligam**, iniciada per Einsworth i desenvolupada per Bowlby, considera que els bebès estableixen un vincle especial amb el seu cuidador, i aquest vincle és el que permet al infants sentir-se segur en la interacció amb aquesta persona.

En aquest sentit, Melson (2004) considera que els infants solen establir vincles amb les seves mascotes que desenvolupen moltes de les funcions de les figures humanes afectives.

La teoria del recolzament social

Serpell (2008) destaca que la **teoria del recolzament social** sosté que els animals de companyia proporcionen recolzament social i emocional als seus amos, és a dir, els animals formen part d'una estratègia per suportar les adversitats.

Tal i com senyala Serpell (2008), segons la teoria del recolzament social, a més de saber que podem comptar amb l'ajuda d'altres, també inclou el que per a l'individu significa tenir la capacitat de cuidar d'altres. En aquest sentit, els animals de companyia, al dependre de nosaltres perquè els cuidem, són capaços de motivar una forta sensació de recolzament social.

La teoria de l'intercanvi

Whyham (1992) fa referència a l'obra de Netting, Wilson y New, *El vínculo hombre-animal: Implicaciones prácticas*, quan es refereixen a la **teoria del intercanvi**¹⁴ per comprendre el paper i les relacions que un animal de companyia pot dur a terme en l'entorn d'una persona.

¹⁴ La Teoria de l'intercanvi social (*Social Exchange Theory*) va ser introduïda en a la dècada de 1960 per George Homans. Després que Homans va fundar la teoria, molts altres teòrics com Richard Emerson, John Thibaut, Harold Kelley i Peter Blau, van continuar escrivint sobre la teoria.

La Teoria d'Intercanvi Social és una perspectiva del camp de la psicologia social i la sociologia que explica el canvi social i l'estabilitat com un procés d'intercanvis negociats entre persones. La teoria d'intercanvi social propugna que totes les relacions humanes es formen per l'anàlisi de cost-benefici i la comparació amb altres alternatives. Per exemple, quan una persona percep els costos d'una relació per sobre dels beneficis obtinguts, la persona, segons aquesta teoria, abandonarà la relació. Aquesta teoria té les seves arrels en economia, psicologia i sociologia.

Aquesta teoria suggereix que les persones únicament inicien relacions si els beneficis que obtindrà d'elles superen el cost d'establir-les.

En aquest sentit, els animals de companyia poden significar relacions valuoses que proporcionen companyia, estímuls, seguretat i suport emocional sense prejudicis. Tots aquests beneficis potencials, a més, poden ser especialment importants en el cas de persones amb oportunitats limitades de interacció, o dificultats per establir-les.

e) Perquè treballar amb animals

Tal i com remarquen Whyham i Ormerod (1997), en centres tancats, els interns, tot i conviure amb molta gent, fàcilment es senten sols. Això es veu agreujat pel fet que no poden mantenir un contacte permanent amb les seves famílies i amics, doncs les visites estan restringides. Les amistats autèntiques en aquests tipus de centres són difícils de veure, i molts d'ells no expressen els seus problemes al personal del centre o als iguals per por a semblar més vulnerables.

En aquest tipus d'entorn, la relació amb els animals adquireix un significat profund, i el vincle persona-animal adquireix una major intensitat.

En la seva relació amb els animals, les persones projecten en elles les seves vivències internes i les seves particulars formes de relació amb els altres.

A més, els animals proporcionen un tema de conversa agradable i segur, provoquen el somriure i el joc, proporcionen companyia a persones que la necessiten i l'oportunitat d'assumir la responsabilitat de la cura d'un animal.

Treballar amb animals té l'avantatge de que aquests es converteixen en ajudants, indirectes però eficaços, en l'assimilació de molts conceptes i valor en els que es pretenen educar.

f) Antecedents històrics

Els animals domèstics

Com ja s'ha dit, gràcies a les llegendes, la literatura i l'arqueologia, se sap que les persones han tingut animals domèstics des de la prehistòria.

Potser la prova més antiga són unes restes funeràries d'uns 12.000 anys d'antiguitat que es van descobrir en Ain Mallaha, al nord d'Israel. També hi ha provada la tinença d'animals domèstics al antic Egipte, així com a la Grècia clàssica.

Ja en l'Edat Mitjana es comença a observar la costum d'incloure l'animal de companyia en els retrats pictòrics, arribant aquesta pràctica fins als nostres dies gràcies a la fotografia.

La tinença d'animals domèstics no és per tant, un fenomen exclusivament occidental i contemporani, sinó que els humans hem tingut animals de companyia des d'una època molt primerenca, i en totes les cultures.

Hi ha constància que l'ésser humà i el gos comparteixen una història de convivència en comú de milers d'anys, que es remunta al període Paleolític. La relació del gat amb l'ésser humà es va iniciar una mica més tard. Des dels inicis, ambdues espècies ens han acompanyat i ajudat de diverses formes. Els gossos cooperaven amb l'home en les tasques de caça primer, i més tard en la protecció del ramat i la defensa de les collites. Els gats, en canvi, tenien la funció principal de capturar rosegadors i altres bestioles que podien posar en perill els graners dels assentaments humans.

Aquesta convivència a anat evolucionant fins al fet que al llarg dels últims segles els gossos i gats han estat reconeguts com els animals de companyia per excel·lència.

A més, no són poques les habilitats que se'ls atorguen i en les que poden ser ensinistrats. Una de les últimes habilitats que l'ésser humà ha descobert és la capacitat de propiciar millores en el camp de la psicologia i l'educació, convertint-se així en "co-terapeutes".

Els animals com a ús terapèutic

El primer us sistemàtic i documentat dels animals en benefici del ésser humà va tenir lloc a Gheel (Bèlgica) al segle V, quan els animals van ser inclosos en una teràpia en la que els ciutadans cuidaven a les persones minusvàlides.

En 1792, William Tuke en el Refugi de York (*York Retreat*), una institució per a persones amb trastorns emocionals, intenta que els residents tinguessin una vida el més normalitzada, i això incloïa la cura d'animals de granja com conills i ovelles.

En 1867, en Bielefeld (Alemanya), fou fundada Bwethal, una institució on els animals constituïen part integrant del programa de tractament de la patologia epilèptica.

Ja al segle XX, en 1981 es va iniciar un programa en la Presó de Dones de Purdy, Washington, centrat en el rescat i la rehabilitació per part de les internes de gossos abandonats.

Tot i aquestes iniciatives, no va ser fins la segona meitat del segle XX quan s'ha començat a estudiar el significat i la importància de la companyia dels animals en les necessitats humanes. En aquest sentit, el Dr. Borins Levinson, psicòleg infantil, fou un dels pioners al identificar la natura del vincle que s'estableix entre la persona i l'animal de companyia.

g) Teràpia Animal

Com s'ha comentat, l'ús d'animals amb finalitats terapèutiques té una llarga història, però no és fins a partir dels anys seixanta quan es va començar a investigar i a realitzar projectes sobre la influència dels animals de companyia en la salut humana, l'estat mental, la disminució de l'ansietat i de l'estrès i la millora d'estats d'ànims; i per tant, el seu ús documentat és relativament nou.

El Dr. Levinson, fou el primer en introduir a la societat el terme "pet therapy" en 1964. Levinson descrivia els animals de companyia com "objectes transicionals" perquè els pacients establissin una relació, primer amb l'animal, després amb el terapeuta, i finalment amb la resta de la societat.

A Espanya, és a partir de la creació de la Fundació Affinity al 1987 (inicialment Fundació Purina) quan es promou l'educació assistida amb animals de companyia, així com companyes contra l'abandonament.

Tal i com remarquen Katcher i Beck (1984), l'ampli reconeixement i les noves aplicacions de la Teràpia Assistida amb Animals (TAA) fan que aquest tipus de treball comenci a ser reconegut com una modalitat de tractament al igual que altres teràpies a partir de la dansa, la música, l'art i la poesia.

No obstant, s'ha de tenir present un component de diferenciació amb la resta de teràpies, i és que en aquesta s'introdueix una criatura viva en el treball terapèutic.

El principal objectiu de les teràpies assistides per animals és el d'ajudar a les persones, però això no entra en conflicte en que ens haguem de cuidar dels interessos i necessitats dels animals.

h) Tipus de programes

Els diferents programes es classifiquen segons la metodologia escollida pel seu desenvolupament, segons la Fundació Affinity, podem distingir entre els següents:

- Activitats Assistides amb Animals (AAA)
- Intervencions Assistides amb Animals (IAA)

Segons l'objectiu final i el professional que ho duu a terme:

- Teràpia Assistida amb Animals (TAA)
- Educació Assistida amb Animals (EAA)

Segons el que es treballa:

- Programes d'estimulació
- Programes relacionals
- Programes d'Animal Resident (PAR)

Cal dir que en aquesta classificació no apareix el terme Treball d'Ajuda Mútua (TAM), en part perquè és un concepte innovador, i en part perquè alguns professionals ho engloben dins d'altres programes com l'Educació Assistida amb Animals o els programes relacionals.

Activitats Assistides amb Animals (AAA):

Són activitats pensades per millorar la qualitat de vida de les persones participants. Les poden impartir des de professionals a personal voluntari. Cal destacar que no contempen objectius clars per a cada sessió, més enllà de motivar, educar i/o entretenir a les persones. Són activitats de contingut espontani i no tenen una duració definida.

Intervencions Assistides amb Animals (IAA):

Són activitats dissenyades per a promoure millores en el funcionament físic, social, educacional, emocional i cognitiu de la persona. En elles l'animal (únicament, no el cuidador) forma part integral del programa per promoure uns objectius mèdics o educatius.

Es poden diferenciar els programes segons els objectius que promou:

- si l'expert que realitza la intervenció és un professional de la salut (psicòleg, psiquiatre, veterinari o metge) es parla de Teràpia Assistida amb Animals (TAA);
- mentre que si l'expert és un professional de l'educació es tracta d'**Educació Assistida amb Animals (EAA)**.

En relació a les Intervencions Assistides amb Animals cal diferenciar els programes d'estimulació dels programes relacionals:

- En els programes d'estimulació, l'animal prèviament seleccionat (normalment un gos) i ensinistrat s'utilitza com a vehicle de la interacció per treballar diversos aspectes, en aquests casos és l'animal qui s'apropa a l'usuari inicialment.
- En els **programes relacionals** participen animals (normalment gossos), que tot i haver estat seleccionats, no tenen per què estar prèviament ensinistrats, per tal de treballar aspectes de conducta a través d'un rol actiu de l'usuari del gos. En aquests casos és l'usuari qui s'apropa al animal i actua directament. El guia dóna normes i eines bàsiques per interactuar i ensinistrar l'animal, treballant diversos aspectes com la paciència, el respecte, l'autoestima, la comunicació, la interiorització de normes, l'expressió de sentiments, la tolerància a la frustració, ...

En els programes d'Intervenció Assistida amb Animals es defineixen dos figures professionals:

- el Tècnic en Teràpia Assistida amb animals (TTA), és un professional format en l'entrenament i maneig de l'animal, a l'hora que maneja els conceptes bàsics de les necessitats de les persones subjecte de la teràpia. És l'encarregat d'intervenir en les sessions de teràpia conjuntament amb l'animal, formant un binomi entre ambdós.
- i l'Expert en Teràpia Assistida amb animals (ETA), és un professional de la salut o educació amb els coneixements de la teràpia o educació assistida amb animals, i així poder introduir un binomi TTA-animal en els seus programes terapèutics o educatius.

Programes d'Animal Resident (PAR):

Són aquells programes en els quals els animals resideixen dins d'un centre de forma permanent. Pot formar part dels programes ja anomenats (AAA o IAA), o senzillament per fer companyia als pacients en la seva teràpia.

j) Animals de teràpia

Els gossos són uns dels animals més utilitzats per fer Teràpia Assistida amb Animals, ja que és el més dependent de l'ésser humà i arriba a aprendre i a obeir fàcilment. Tot i així, també son de molta utilitat altres animals com ara cavalls, dofins, gats, lloros, burros, ...

Un gos de teràpia és aquell que ha estat seleccionat, entrenat i ensinistrar específicament per tal d'integrar-se dins d'un programa terapèutic o educatiu com una eina al servei del professional amb l'objectiu de millorar la qualitat de vida de les persones participants.

Per a Levinson (1969) "la teràpia facilitada per animals presenta dues característiques: el contacte i la formació d'un vincle que més endavant evoluciona cap a la necessitat de companyia del animal, i que pot culminar en la capacitat d'establir relacions humanes satisfactòries."

Beck (2003) anuncia la teràpia assistida com aquella teràpia que implica "l'ús d'animals como agents terapèutics." Katcher (1992) l'apunta com "la utilització de la capacitat terapèutica del contacte amb animals". I Granger i Kogan (2003) l'entenen com "una intervenció que persegueix un objectiu curatiu i que fa servir el vincle persona-animat com a part integral del procés de tractament." Així, es tracta d'una teràpia per fer possible que la relació de l'animal amb el pacient proporcioni a aquest últim recursos.

Per a Ruckert (1987) "els animals són terapeutes nats, la seva sola presència, la capacitat de resposta al contacte humà, i la senzillesa de les seves demandes, donen als seus amos un sentit de seguretat emocional que sovint escasseja o falta en el món actual.", ja que tal i com diu "els animals de companyia constitueixen una font inesgotable de calor, seguretat, i amor incondicional, que és a la vegada permanent i accessible."

Selecció del animal¹⁵

La selecció dels animals per als programes de Teràpia Assistida amb Animals és clau per obtenir uns resultats d'èxit.

En relació a la selecció molt més important que la raça o l'origen de l'animal, és el factor individual, el caràcter i la capacitat d'aprenentatge de l'animal.

Tant els gossos com els gats participants han de ser pacífics i tranquils.

Els gossos han heretat del seu avantpassat el llop el seu model d'organització social, basat en la vida en grup. El caràcter social del llop (i del gos), presenta dos aspectes importants: la formació d'una jerarquia dins la manada i la tendència a crear forts llaços afectius entre els diferents membres del grup.

¹⁵ Tot i que els animals que participen en teràpies són molt diversos (gats, gossos, dofins, cavalls, ocells, conills, ases, ...), en aquest apartat ens hem centrat únicament en els gossos i gats, doncs són els animals més nombrosos en les protectoras d'animals i els més propers en la seva relació amb l'ésser humà.

Sobretot pels professionals que participen en la Teràpia Assistida per Animals es important saber reconèixer el sistema de comunicació dels gossos (el qual inclou senyals olfactives, vocalitzacions, i postures facials i corporals) per tal de poder reconèixer l'estat anímic de l'animal.

En aquest tipus de programa, és important que les persones de l'equip dominin al gos i que mantinguin la jerarquia en tot moment. Tal i com assenyalen Fatjó i Manteca (2005), aquesta categoria de líder de la manada és el resultat d'un treball diari, i es basa en dos elements: l'establiment d'una sèrie de normes de convivència i l'aplicació d'unes senzilles regles de comunicació amb el gos.

Com hem dit, els gossos són animals socials, i per tant, el contacte social, ja sigui amb persones com amb altres gossos, és pràcticament una necessitat vital. En aquest sentit, Fatjó i Manteca (2005) assenyalen que "els gossos i les persones som espècies semblants i molts especialistes creuen que per això la convivència entre ambdues és tant bona."

Així, és necessari que un gos participant trobi en l'entorn humà, per un costat, una jerarquia clara en la que les persones ocupin el status més elevat, i per un altre, un correcte grau d'interacció social.

El caràcter del gat no és el mateix que el del gos. Tot i així, al igual que el del gos, el llenguatge corporal del gat és un indicatiu del seu estat emocional.

4. Resultats

En aquest apartat es fa un anàlisi de la informació obtinguda, valorant les possibilitats que el treball d'ajuda mútua pot tenir en un àmbit socioeducatiu.

4.1. La intervenció socioeducativa en adolescents i joves

a) L'acció socioeducativa

L'aprenentatge es construeix pas a pas, i consisteix en canvis en les concepcions i en les competències de la persona. Cada contingut nou s'adquireix en un determinat grau i posa en qüestió i modifica altres aprenentatges anteriors, doncs amb cada nou aprenentatge es configura una nova perspectiva. L'aprenentatge consisteix en un procés continuat de construcció i reconstrucció dels nostres coneixements, estratègies, normes de comportament,...

Així, la concepció de **l'acció socioeducativa com procés** és més coherent amb la noció d'evolució i de construcció progressiva dels aprenentatges, a la vegada que centra l'atenció en la persona en lloc de fer-ho en un producte final, doncs el jove no és una mercaderia.

L'educació és un fenomen complex i aquesta complexitat s'incrementa en determinats contextos i àmbits d'intervenció. Aquest és el cas de la intervenció socioeducativa en un centre de justícia juvenil. Enfront aquesta complexitat no existeixen estratègies estandaritzades ni regles infalibles de seguir. Ans el contrari: cada context té les seves característiques específiques que poden ser similars a les d'altres contextos, però que són singulars. És la dificultat de treballar amb persones.

La intervenció socioeducativa en un Centre Educatiu porta a trobar-se en situacions complexes, poc definides, on l'acció educativa ha d'anar construint-se segons es desenvolupin les accions.

Davant aquesta complexitat de l'acció socioeducativa es requereix que els educadors busquin com conèixer la situació de la forma més creïble possible i, a partir d'aquest coneixement, platejar estratègies i accions d'intervenció. Sense oblidar els coneixements teòrics previs que facilitaran l'anàlisi i la planificació de vies d'acció.

El fet que les respostes penals als joves infractors es basin en la responsabilització no entra en contradicció amb la necessitat que aquestes respostes tinguin un contingut educatiu. No cal oblidar que la responsabilitat també es desenvolupa.

b) Educació vs Control Social

En relació a les mesures no privatives de llibertat, segons la Llei orgànica 5/2000, “la principal tasca d'un Equip de Medi Obert és la de supervisar les mesures no privatives de llibertat imposades per un jutge. Aquestes mesures s'executen en l'entorn social i familiar dels menors i joves, cosa que permet fer un seguiment positiu del seu procés de socialització.”

Amb aquestes intencions podem entendre que el que es pretén és realitzar una acció educativa que promogui en els menors i joves, un canvi mitjançant recursos que li permetin enfrontar-se a la seva realitat, i alhora suscitar la promoció cultural existent.

No obstant això, la realitat no sempre és aquesta. Tots aquests menors i joves arriben obligats per un jutge a complir una mesura judicial. Així que el primer que ha de fer l'educador és crear una relació educativa basada en la confiança, que permeti més endavant dur a terme una acció educativa.

Desgraciadament, la creació d'aquest vincle no sempre és possible, ja que en ell influeixen molts factors. Quan això ocorre, la relació passa a ser de pur control, i l'educador es converteix en una eina del sistema que intenta tenir vigilat, mitjançant protocols d'observació i informes, a una categoria de població creada moltes vegades pel propi sistema que no inverteix els recursos suficients en l'educació dels menors, i en prevenció de delictes.

Tal i com destaquen Núñez *et al.* (2010), com a educadors socials, hem de ser capaços de transformar un encàrrec institucional de control en acció social. És a dir, transformar la petició de control en una acció educativa. Per evitar fer una acció de control social hem de pensar en com considerem nosaltres al subjecte, a l'agent i a la cultura.

Així, com a educadors hem d'entendre que el subjecte és únic i irrepetible, i no es pot reduir una persona a una categoria. Així que no hem de caure en la categorització dels subjectes.

Núñez *et al.* (2010) exposen que per treballar com a educadors socials i no com a controladors hem de tenir unes idees clares, com són:

- Qüestionar-se això que està establert des de la institució amb una mirada crítica.
- Conèixer al subjecte més enllà de l'etiqueta.
- Creure en les possibilitats de canvi del subjecte.
- Tenir una definició clara del que per a nosaltres és subjecte, educador i cultura.
- Treballar a partir de les potencialitats del subjecte.
- Trencar amb les etiquetes establertes i els protocols d'actuació encotillats.
- Hem de passar del mandat polític a l'exercici professional.
- Abans d'aplicar el mandat institucional, hem de “llegir-ho”, i qualsevol lectura bé feta, té una mirada crítica.
- El subjecte que arriba a una institució va acompanyat d’“informes” que uns altres han fet d'ell. Però com a educadors no ens interessa el subjecte dels informes, sinó el subjecte de l'educació.
- Hem de permetre que el subjecte s'expliqui. I amb això hem d'escoltar i preguntar.

- Hem de conèixer el que interessa i el que no interessa al subjecte, per treballar a partir d'això.
- Sense temps no hi ha educació. Únicament es pot crear una inquietud en el subjecte si hi ha temps per a això.
- El temps en l'educació social és relatiu, mentre que per al control social el temps ha d'estar estandarditzat.
- Els espais en l'educació social són múltiples i diversos, mentre que per al control social hi ha un únic espai per tot i per a tots.
- Les avaluacions en l'educació social són puntuals i per això tenen una importància relativa, mentre que per al control social les avaluacions tenen una gran importància.
- Hem de posar límits, doncs aquests han d'estar, però també hem de preguntar-nos com podem evitar arribar al càstig.
- Hem d'evitar entrar en la imposició, doncs aquesta genera un rebot. Per això hem d'oferir possibilitats al subjecte.

c) L'autoconcepte i la resiliència

En justícia juvenil els nois i noies no acostumen a tenir una bona imatge de si mateixos, la qual cosa els porta a autoimposar-se molts límits a tots els nivells.

Molts d'aquests joves viuen "la profecia autocomplida" encara que aquesta és una idea molt vella i trobem exemples en la literatura de l'antiga Grècia i en l'antiga Índia, fou el sociòleg Robert K. Merton al segle XX qui formalitzà la seva estructura i les seves conseqüències en el seu llibre *Teoria social i estructura social*¹⁶, definint-la com: "La profecia que s'autorealitza és, al principi, una definició «falsa» de la situació que desperta un nou comportament que fa que la falsa concepció original de la situació es torni «verdadera»."

Així, encara que ells no sempre ho expressin verbalment, molts dels adolescents i joves tenen una percepció molt pobre d'ells mateixos, la qual cosa els porta a aconseguir uns resultats molt pobres en tot el que els envolta en la vida: males notes a l'escola, no presentar-se a les cites, mals hàbits de salut,...

És per això, que cal treballar amb ells des del positivisme, felicitant-los per tot allò que fan bé: arribar puntual a les cites, assignatures aprovades, no més causes pendents amb la justícia, responsabilitat en les seves accions, abandonament de mals hàbits, interès per realitzar estudis,...

Treballar des del **positivisme** és molt bo para ells, doncs des d'altres espais (escola, família,...) no sempre reben l'atenció o dedicació que desitjarien.

¹⁶ Obra editada per primera vegada en anglès al 1949, revisada i ampliada posteriorment al 1957 i al 1968.

D'això també s'anomena l'efecte pigmalí, doncs les expectatives que una persona diposita en algú afecten a la seva conducta fins a provocar la confirmació de les seves expectatives.

La resiliència transcendeix la tendència reductora i estigmatitzadora del efecte pigmalí i de les profecies autocomplides, ja que ens mostren que nosaltres som més responsables dels resultats esperats i de les nostres accions del que acostumem a creure.

Cal tenir en compte que l'educador també ha de batallar amb els **prejudicis**, tant els seus, com els que tenen els joves de si mateixos, i incluiu amb els prejudicis que tenen la resta de la població cap a aquests joves. Els prejudicis acostumen a ser limitadors de l'acció educativa, i és per això que l'educador ha de saber identificar-los i treballar per canviar-los en la mesura que li sigui possible.

Quan parlem de **resiliència** ens referim a la capacitat de les persones, els grups i les comunitats per enfrontar-se, sobreposar-se i sortir transformats davant les adversitats. És a dir, una adaptació positiva entesa com superació del trauma.

Totes les persones podem ser resilents. El desafiament consisteix en trobar la forma de promoure la resiliència en cada persona, ja que no hi ha una única solució de factors determinants de la resiliència.

La resiliència és un procés i no una resposta immediata a la adversitat, i s'ha d'anar elaborant, doncs no constitueix un estat definitiu ni és absoluta ni total.

Cal destacar que la resiliència és una qualitat que pot desenvolupar-se al llarg del cicle vital. Així, tothom, en qualsevol etapa de la vida i en qualsevol àmbit, pot trobar-se en una situació traumàtica, i la pot superar i sortir enfortit.

Per a promoure la resiliència es necessari treballar des d'una triple direcció: sobreviure a les adversitats mitjançant estratègies adaptatives positives, preparar-se per a les adversitats futures, i reflexionar i aprendre de la superació.

L'educador es pot veure com a figura de tutor de resiliència, entès aquest com una persona que provoca el ressorgir de la persona després d'un trauma. La resiliència permet tenir un mirada no determinista del jove, sinó que reafirma que tot pot ser d'una altra manera i que tot canvi és possible.

Afortunadament per justícia juvenil han passat molts nois i noies que, tot i tenir experiències molt negatives a la vida, arriben a un moment evolutiu on fan un canvi de perspectiva i es proposen un transformació en les seves vides.

d) Treball en Benefici de la Comunitat

Cid Moliné (1997), defineix el treball en benefici de la comunitat com una sanció consistent en que la persona infractora ha de realitzar un determinat número d'hores de treball no retribuït per l'interès general.

Els recursos

Des de justícia juvenil s'entén per recurs, des d'un punt de vista ampli, tot allò que pot ser útil per a la consecució d'un objectiu prèviament fixat. Per tant, els equipaments, els serveis i les activitats educatives són recursos d'intervenció en medi obert, quan aquests són utilitzats per assolir els objectius del projecte educatiu per al menor o jove.

Els recursos han d'oferir uns continguts determinats quant a aprenentatges, adquisició d'hàbits i quant a formes d'organització i participació que facilitin la consecució dels objectius establerts pel tècnic. A més, els recursos que s'utilitzi han de potenciar les capacitats i les possibilitats de la població que s'atén.

Els equips de medi obert, en l'execució de les mesures, poden utilitzar recursos personals, equipaments i programes propis del Departament de Justícia, o recursos aliens, que depenen d'altres persones o entitats públiques o privades, amb la finalitat d'impulsar i assolir l'execució material del contingut de determinades mesures, d'afavorir els processos de reinserció dels menors i joves i d'ajudar-los, si cal, a superar els problemes detectats al seu entorn familiar que estiguin incidint en la seva conducta.

A la pràctica, són molt pocs els recursos propis dels quals disposa el Departament de Justícia, amb la qual cosa la principal font de recursos que utilitzen els joves provenen d'entitats públiques o privades.

Aquest fet té una doble cara: per un costat promou que el jove utilitzi recursos del seu entorn no destinats en exclusiva a persones que tenen contacte amb la justícia, i per tant, no estigmatitzant al jove en aquest sentit; però per altre cantó, dificulta la recerca de recursos en el territori, ja que no ha tot arreu es disposa dels recursos adients per aquests joves (formacions específiques i curtes, atenció en petit grup, ...).

e) La intervenció en el context del jove

La intervenció en medi obert permet incidir en diversos àmbits (familiar, escolar i formatiu, laboral, relacional,...) com a nuclis socialitzadors, d'aquí la importància d'implicar als diferents agents de forma positiva en el procés evolutiu del jove.

És per això que la intervenció en medi obert ha de comptar de forma preferent amb els recursos del seu entorn. Amb aquesta finalitat s'estableix una estreta coordinació amb les diferents institucions, entitats i recursos per evitar la segregació del jove de la seva família, i implicar la comunitat en la seva inserció social.

Per establir aquesta coordinació és imprescindible **conèixer el territori**. El procés de derivació d'un menor o jove cap un recurs requereix el coneixement, les possibilitats, les aplicacions i les funcions del recurs abans de proposar-lo a un menor o jove. Aquest és un procés lent i laboriós, sobretot quan no es coneix prèviament les poblacions assignades. Si el tècnic no coneix els recursos oferts des del territori, difícilment trobarà el més adient per a cada subjecte. Aquesta coneixença, a més, s'ha d'anar treballant, cal conèixer el recurs, a qui va destinat, quines oportunitats tenen els joves d'accedir-hi, quins professionals hi treballen, que es realitza i com es realitza,..., i sobretot establir cert vincle amb els professionals.

Com ha tècnic has de conèixer els recursos i institucions, però tant important és aquest fet, com que ells ens coneguin a nosaltres. Això és capital per l'accés dels joves, ja que les entitats amb les que treballem acostumen a ser sensibles a les situacions d'aquests joves, i per tant, solen acceptar de bon grat col·laborar amb nosaltres.

Així, sempre que sigui possible s'ha de procurar que el jove pugui continuar en el seu context social, doncs és on haurà de romandre un cop finalitzi la mesura judicial. Si per contra és necessari separar-lo d'aquest, és important preparar al jove per quan surti de la institució on està intern, oferint-li activitats a fora, per tal de potenciar les seves habilitats socials i treballar hàbits i conductes.

4.2. La relació amb animals com a eina socioeducativa

a) Treball d'ajuda mútua

En el bloc anterior s'ha parlat sobre la Teràpia Animal i les seves característiques. Tot i ser un concepte molt interessant, considerem que des de l'educació social s'ha de donar una altra perspectiva al treball amb animals, d'aquí el concepte de **treball d'ajuda mútua**.¹⁷

La principal diferència és **en el treball d'ajuda mútua, l'animal no es considera com eina de treball al servei de l'humà, sinó que es planteja el treball des de la perspectiva del respecte als animals, abastant el benefici per a ambdues parts**. Tal i com defensen des d'SPERA, considero que només així podem concebre aquest camp de l'educació social.

Així, la clau del **treball d'ajuda mútua entre humans i animals** és que la relació beneficiosa és per ambdós. Cal especificar que a l'hora de plantejar qualsevol treball que es realitzi amb animals es necessari que aquest presenti beneficis per ambdues parts. Sinó és així, podem considerar que s'està utilitzant l'animal al servei humà.

En el cas d'animals que viuen en refugis, aquests tenen una sèrie de necessitats que cobrir entre les que es troben les de relació, estima i cura per parts dels humans. Així, els animals és

¹⁷ Aquest és un concepte nou, anomenat per primer cop l'any 2012 per Nina Pérez Blasco al monogràfic realitzat per la Secció Professional per a l'Educació en el Respecte als Animals (SPERA) del Col·legi Oficial d'Educaadores i Educadors Socials de la Comunitat Valenciana (COEES).

beneficien del contacte amb humans, alhora que desperten en ells sentiments, reaccions, sensacions i capacitats noves que reforcen l'autoestima i la solidaritat, així com la consciència de ser important i necessari per algú, de ser útil.

Tot i que com educadors el nostre cap de treball són les persones, no podem oblidar-nos de tractar amb respecte als animals i tenir en compte les seves necessitats. Tal i com considera Dennis C. Turner (2008), "tot tipus de convivència hauria de reportar beneficis per ambdues parts."

b) Relació entre violència i maltractament animal

Com s'ha pogut observar, existeix una relació entre la violència i el maltractament animal, per això resulta important prestar atenció a les mostres de violència contra els animals, ja sigui per la seva crueltat en si mateixa com pel risc de desenvolupar altres tipus de violència.

A més, a partir del treball amb animals es poden treballar conductes violentes i el respecte cap als altres.

c) L'animal com eina d'educació

El significat d'educar no es altre que "formar, ensenyar i instruir els infants, i també els adults, per tal d'aconseguir el desenvolupament integral de llur personalitat"¹⁸, és a dir, promoure el desenvolupament potenciar de l'altre.

En la societat en la que vivim, estem acostumats a considerar als infants com a receptors d'atenció, però no cal oblidar que, tal i com anomena Melson (2004) "una part molt important del desenvolupament resideix en adquirir la motivació, l'habilitat i els coneixement per a cuidar i educar adequadament a altres." En aquest sentit, els animals constitueixen un recurs per a que els infants aprenguin a cuidar del desenvolupament d'un altre ésser viu.

La necessitat de mostrar afecte

Whyham (1992) menciona al doctor Fogle, quan en 1990 en una assemblea de la Societat Veterinària Britànica va dir: "en les societats altament urbanitzades d'Europa Occidental i de Nord Amèrica, els animals de companyia ofereixen un mitjà culturalment acceptable per el contacte físic que instintivament necessitem o volem, i un mitjà a través del qual l'ésser humà mostra i dona afecte en públic."

Si això ho extrapolem a determinats col·lectius, la cura d'animals de companyia proporciona un mitjà acceptable que permet demostrar el seu afecte. Cuidar als animals significa cuidar d'allò que és important per a un.

¹⁸ <http://www.encyclopedia.cat/>

L'animal com a fidel amic

Whyham (1992) remarca la importància de la relació humà-animal, utilitzant paraules del Dr. Levinson, un dels pioners en la Teràpia Assistida amb Animals, qui diu: "l'amistat manté els seus valors i sentiments de seguretat tradicionals en la relació que mantenim amb el nostre animal de companyia. Tractis d'un gos, un gat, un peix o una tortuga, tenim la seguretat de que serà sempre un amic fidel, que no competirà amb nosaltres, independentment de la bona o mala fortuna que ens depari la vida". Els animals són d'especial importància quan tractem amb persones que han tingut experiències desagradables amb altres persones (abandonament, violència, ...), ja que no temen per patir desenganys amb els animals.

Els animals ofereixen a la persona una companyia que ni és amenaçadora ni implica cap tipus de judici.

Whyham (1992) també fa referència a paraules de Lynch, qui argumenta que "existeix una necessitat biològica de establir relacions d'amor. Els animals no poden reemplaçar a un altre ésser humà, però constitueixen una dimensió important a través de la que es pot satisfer la necessitat de companyia."

Beneficis dels animals en la vida de les persones

En l'actualitat ja hi ha estudis que corroboren el que des de fa anys els amants dels animals diuen, i és que la seva presència **millora la qualitat de vida** de les persones. Així ho corroboren diferents estudis en aquest cap, un dels més importants és el titulat *Beneficial effects of pet ownership on some aspects of human health and behaviour* (*Journal of the Royal Society of Medicine* 1991; 84: 717-720) realitzat pel professor James Serpell.

Tal i com Turner (2008) senyala nombrosos estudis han demostrat que els animals de companyia compleixen la funció de **facilitadors socials**, ja que propicien el contacte amb altres persones.

En el camps que ens interessa, en concret, Truner (2008) remarca que en infants i adolescents, nombrosos estudis corroboren que els animals de companyia proporcionen un recolzament emocional importantíssim.

En el prefaci de la Declaració de Ginebra de la IAHAIO¹⁹ de 1995 afirma que "investigacions recents venen demostrant que els animals de companyia afavoreixen el benestar de les persones, el seu creixement personal i la seva qualitat de vida. Per millorar i assegurar la nostra convivència i harmonia amb els animals, tant dels seus amos com dels governs tenen deures i responsabilitats."

¹⁹ International Association of Human-Animal Interaction Organizations

Beneficis del treball amb animals

L'exercici actiu d'una funció de cura i atenció, ajuda als joves a descobrir una nova forma de relacionar-se, a promoure l'empatia i a poder reparar desajustos relacionals. En el treball d'ajuda mútua, l'animal és un catalitzador de canvis positius.

Tal i com destaquen Esteve *et al.* (1999), "mitjançant l'acció activa es crea un espai imaginari que permet simbolitzar aquells aspectes de la realitat que han resultat traumàtics i que es van repetint a través d'actuacions impulsives. En aquest sentit, l'espai interactiu que es crea amb els animals es semblant al espai que pot crear-se en el joc simbòlic dels infants amb els seus objectes. El joc els permet exercir el seu domini en situacions que han viscut passivament. El fet de poder jugar de forma imaginària en lloc d'actuar en la realitat, permet certa elaboració d'allò real. A diferència del joc simbòlic amb joguines, es tracta aquí una relació amb un ésser viu, que ofereix una resposta a l'acció del jove i no sempre reacciona com un ho desitja, un ésser viu a qui s'ha de respectar i estimar si es desitja que la seva resposta sigui positiva."

S'ha de tenir en compte que molts adolescents i joves arrosseguen un sentiment de fracàs i incapacitat, i per tant, acostumen a fugir de les responsabilitats. En aquest sentit, dur a terme una activitat de la que s'obté una resposta directa ajuda a les persones a sentir-se capaços i útils, i es promou la motivació i augmenta l'autoestima.

Els animals ajuden a que es donin experiències positives, experimentant sentiments i emocions com l'empatia, l'autoestima, la paciència, la responsabilitat de cuidar a un altre.

Tal i com consideren Esteve *et al.* (1999) "perquè la intervenció amb animals adquireixi el seu sentit terapèutic es necessari que l'educador estigui present, observant inicialment el que ocorre en el terreny, i pugui a posteriori recollir aquells aspectes que siguin significatius amb l'objectiu d'ajudar al jove." Així, la relació que s'estableix entre els joves i l'animal permet a l'educador l'accés al seu món interior, utilitzant l'animal com a vehicle de transmissió d'allò que, de ser preguntat obertament, hauria provocat una resposta negativa o bloquejadora. Observant com l'adolescent es dirigeix a l'animal, com el toca, de que li parla, ..., es descobreixen aspectes de la seva afectivitat i percepció del món que d'una altra forma haguessin quedat invisibles.

Beneficis cognitius i emocionals:

- Augment de l'empatia.
- Millora de les relacions socials: fet que augmenta l'autoestima i l'estat d'ànim, i disminueix l'ansietat.
- Enfocament exterior: centrar l'atenció en els animals permet la distracció de les preocupacions, així com la relativització d'aquestes.
- Acceptació.
- Millora de l'autoestima.

- Entreteniment
- Estímul mental: s'aconsegueix mitjançant la millora de la socialització i de l'estat d'ànim, i evita sentiments d'aïllament o depressius.
- Contacte físic.
- Sentit de responsabilitat.
- Millora dels sentiments d'autorespecte al guanyar en responsabilitat, confiança i autoconsciència.

Beneficis físics:

- Beneficis fisiològics: sensació de relaxació i disminució de la pressió sanguínia.
- Increment de l'exercici i millora de les activitats motores.

Característiques beneficioses dels animals

- Els animals tenen la facultat de facilitar les experiències positives.
- Els animals propicien l'autoestima dels participants al convertir-los en cuidadors.
- Els animals ajuden als participants a complir unes rutines, així com descobrir una àrea de treball que poden obrir-los portes al mercat laboral.
- Els animals ajuden als participants a practicar qualitats humanes com l'empatia, la compassió, la paciència, la responsabilitat, la confiança i la cura d'altres.
- Els animals abandonats, un cop domesticats i entrenats, és més probable que siguin adoptats.

4.3. Experiències d'èxit

En aquest apartat es fa un recull de les experiències d'èxit més destacades que s'han dut a terme o que actualment es realitzen en relació a diferents vessants del treball amb animals com a eina socioeducativa en persones en situació de risc d'exclusió social.

Per tal de poder tenir informació de primera mà, a més de fer una recerca bibliogràfica i a la xarxa, s'ha contactat directament amb el Centre Penitenciari de Quatre Camins i la Protectora de Alcoy, els quals no han dubtat en oferir-nos la seva experiència.²⁰

A Catalunya

Centre Educatiu Oriol Badia: Projecte la Granja

El Centre Educatiu Oriol Badia pertany al Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, i depèn de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil. Està situat en la comarca de l'Alt Penedès (província de Barcelona), i atén a un màxim de 14

²⁰ Es poden consultar els qüestionaris a l'Annex 3.

nois entre els 14 i el 17 anys, els quals es troben complint una mesura d'internament en règim semiobert imposada per un jutge de menors.

L'objectiu fonamental del projecte educatiu del centre és la socialització d'aquests adolescents joves. Per la qual cosa són necessaris una sèrie de canvis que permetin a aquests adolescents i joves noves formes de vinculació amb l'entorn social.

Per tal de dur a terme aquest canvi, el centre ofereix un marc estructurat que acull i proporciona referents socialitzats. Així mateix es mostra una altra manera de viure i d'estar, i ofereix l'oportunitat de poder fer canvis a la seva vida. Per dur tot això a terme, el centre disposa de tres pilars bàsics:

1. Un marc estructurat i organitzats que regula la vida en el centre i permet als joves i adolescents situar-se i ordenar-se.
2. Un conjunt d'activitats programes encaminades al aprenentatge i la formació. En aquest àmbit, un dels grups d'activitats amb el que treballa el centre són les Activitats Assistides per Animals, que inclouen els tallers de Granja, hort i jardineria.
3. Una atenció individualitzada amb un seguiment tutorial.

En el taller de Granja participen aproximadament la meitat dels nois del centre, segons un criteri d'adjudicació en funció del perfil i necessitats.

El taller està regulat per un horari i un programa per organitzar les tasques. A més, aquest es relaciona i compagina amb les altres activitats del centre (escola, taller de fusteria, i activitats d'oci).

En l'aspecte formatiu-laboral, es persegueixen dos objectius: l'adquisició de coneixement sobre el funcionament d'una granja; i l'adquisició d'hàbits de treball, augment de la responsabilitat, la progressió en l'autonomia personal, l'increment de la motivació i de la capacitat de treballar en equip.

En els anys que porta en actiu, els professionals del centre coincideixen al dir que "el contacte amb els animals, el participar en la seva alimentació, cura, reproducció, confronta als nois amb situacions que obren tota una gama de vivències i projeccions del seu món intern. Així mateix, promouen la curiositat pels seus comportaments i pel seu mode de viure, i es crea un escenari on es possible establir un vincle amb l'altre que aportarà elements de mediació, observació i acció, una acció que ja no serà l'expressió pulsional encaminada a la satisfacció immediata de les seves necessitats, sinó que tindrà en compte les necessitats dels animals." (Esteve et al. 1999).

Cal destacar que no tots els nois s'impliquen de la mateixa manera, ni mostren el mateix interès pels animals, però això no té perquè ser negatiu. Així, alguns es vinculen més amb l'aspecte formatiu de l'aprenentatge laboral, mentre altres centren més el seu interès amb el tracte amb els animals.

Centre Educatiu Els Til·lers

El Centre Educatiu Els Til·lers també pertany al Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, i depèn de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil.

En termes generals, els nois i noies que ingressen en aquest centre es caracteritzen per presentar una situació familiar multiproblemàtica, una baixa tolerància a la frustració, una carència d'hàbits bàsics, un nivell de formació mínim o nul, una elevada dependència de substàncies tòxiques, així com problemes psicològics que s'accentuen amb el temps.

“Taller d'Animals”

Un dels mòduls del Centre Educatiu està destinat al compliment de mesures cautelars en centre tancat. Durant aquest temps, el jove que ingressa en el centre, passa per un període d'observació de tres setmanes que servirà per elaborar un informe d'assessorament amb una proposta d'intervenció educativa, el qual constituirà una dada més a tenir en compte pels jutges a l'hora de dictar sentència.

La idea d'introduir una activitat amb animals de companyia al centre Els Til·lers va torbar el seu detonant en l'experiència d'èxit realitzada en el centre Brandywine de la Fundació Devereaux. Degut a la temporalització de la mesura (tres setmanes) es fa necessària una ràpida selecció dels participants en el Taller d'Animals. Aquesta selecció es realitza a partir d'una de les primeres activitats que realitzen tots els adolescents i joves que passen pel centre educatiu, una prova de nivell escolar. Aquells que es considera que tenen un nivell més baix són els que participen en l'activitat del Taller d'Animals.

Els objectius del Taller d'Animals són per un costat els generals del centre: funció assistencial educativa, funció d'assessorament, i funció de contenció. Però per un altre costat estan aquells destinats a treballar l'àrea afectiva, cognoscitiva i social, els quals són responsabilitzar-se, millorar en l'àmbit relacional, millorar l'autoestima, i disminuir l'agressivitat.

L'objecte de treball en el Taller d'Animals és sempre el noi o la noia que participa en l'activitat, tot i que s'intenta que els adolescents i joves no siguin conscients d'aquest fet. Això s'aconsegueix deixant que pensin que per una estona el centre de la intervenció compartit per l'educador i ells és l'animal. El participant està a l'activitat a fi d'ajudar i acompanyar a l'educador en les tasques necessàries per mantenir en bon estat als animals i els espais on viuen. A partir d'aquí, es comença una interacció entre educador i intern, facilitada pel treball compartit que es realitza amb els animals.

Per tal d'avaluar l'evolució es dur a terme una fitxa d'observació, això permet una sistematització de la informació, alhora que permet comparar-la amb la recavada a partir d'altres activitats.

Programa "Aprenem amb ells"

Des del centre es defensa que la presència d'animals domèstics es tradueix en beneficis en el pla personal i social; que els animals aporten confiança i possibiliten l'exteriorització d'estats anímics; que permeten assumir noves responsabilitats i sentir noves motivacions; que la relació amb un gos dona la possibilitat d'introduir altres tipus de pensaments, sensacions, i actituds; que la presència dels gossos ajuda en més d'una ocasió a millorar momentàniament una situació personal al oferir distracció, alegria i entreteniment, amb la qual cosa contribueix a que disminueixi l'angústia provocada per l'aïllament i la inquietud generada per la incertesa sobre el futur. I per últim, els animals contribueixen a establir un espai de reflexió aportant solucions que poden afavorir la reinserció social.

A partir de l'arribada de dos gossos al centre es realitza el programa Aprenem amb ells. L'objectiu general del programa basat en el contacte amb animals és el de potenciar en els menors hàbits i actituds que els duguin a adquirir responsabilitats, propiciïn l'aprenentatge sobre el món animal, i contribueixin a l'enriquiment emocional. I de retruc, es vol fer veure als adolescents i joves que valorin el contacte amb uns éssers vius que ho donen tot sense demanar res a canvi.

Amb la intenció de garantir l'estabilitat i adequació del programa, es va fer una selecció dels participants, quedant finalment quatre adolescents (dos nois i dues noies), els quals havien de tenir una mesura judicial en ferm de com a mínim tres mesos en el centre.

Aquest programa està dividit en quatre projectes més concrets entrelaçats els uns amb els altres, que permeten la consecució dels objectius, així com una avaluació acurada.

Durant els primers quatre mesos de durada del projecte, s'han pogut observar una sèrie de resultats positius, tant pels gossos com pels interns. En relació als animals, es va observar una millora en la cura de la seva alimentació, la disposició de major llibertat de desplaçament per l'animal, i l'afavoriment del vincle establert amb els interns encarregats de la seva atenció.

En relació als joves, des del començament del programa s'ha observat en els joves una major motivació per participar en el programa (i una evitació de sancions que els haguessin impedit participar de forma puntual); també s'ha observat que la relació entre els adolescents i els animals va contribuir a millorar l'estat anímic dels joves (no cal oblidar que són nois i noies obligats a viure en un règim de privació de llibertat); i que s'observa en els adolescents una major capacitat de comunicació i una predisposició a referir-se a qüestions relatives a la seva situació personal.

Residència Llars Torre Vicens

El centre Llars Infants Torre Vicens està ubicat en el barri del Secà de Sant Pere de la ciutat de Lleida, i els infants que en ella resideixen (entre 0 i 18 anys) estan tutelats per la Direcció General d'Atenció a la Infància i Adolescència (DGAIA).

Molts dels menors tenen experiències, des d'edats primerenques, a vinculacions negatives. I el vincle que tenen que fer amb el terapeuta o educador, posa de manifest les seves pors de que tornin a reproduir-se vinculacions que donin com a resultat l'abandonament o el maltracte. Per aquest motiu, organitzen mecanismes de defensa d'oposició o negació del conflicte, i tendeixen a abandonar, davant la possibilitat de ser abandonats.

En paraules de Tello et al. (2004), "l'elecció del tractament assistit per animals ens va obrir una línia de treball important. Partim de la hipòtesis de que si podíem desbloquejar les resistències i pors d'aquests menors a vincular-se afectivament, mitjançant la vinculació amb un gos, això reforçaria no tant sols la seva autoimatge, sinó la possibilitat de confiar en l'altre." En el temps d'aplicació d'aquest programa (desembre 1999 – desembre de 2000) els resultats van ser positius en molts aspectes, destacant: millora en els aspectes comportamentals dels infants, possibilitats de seguir un tractament en el CSMIJ, i augment de la capacitat d'empatia. També cal destacar que l'actitud dels menors no inclosos en el programa va ser positiva i col·laboradora.

Projecte Gats de Quatre Camins

Aquest projecte es va iniciar a l'estiu del 2012, davant la necessitat de controlar una colònia de gats que rondava pel mòdul semi-obert del Centre Penitenciari de Quatre Camins.

Des de que es recorda, sempre hi ha hagut gats als voltants del centre ja que aquest es troba al mig del camp, sobretot són a la zona del mòdul semi-obert que és on els gats poden tenir més accés per la seva ubicació i característiques. El problema era que aquests gats mai han estat controlats, així que no tenien cap tipus de control sanitari amb tot el que comporta (malalties, constants naixements,...) ni un espai adequat on estar.

Així, des del projecte impulsat des del Centre Penitenciari, s'ha començat a donar una vida digna a aquests animals. A partir de la captura i retorn, els gats han estat en la seva majoria esterilitzats i han passat un control veterinari, evitant així problemes sanitaris més greus. Tal i com comenta Sara Diaz, l'educadora social responsable del projecte: "els animals han passat de mal viure a estar com a reis!".

En l'àmbit educatiu, des del propi centre són conscients que el projecte que duen a terme no és senzill. Això és deu principalment a que els gats són salvatges, i per tant no hi ha un contacte directe amb ells (la majoria marxen quan les persones s'apropen), no obstant, Ruiz destaca que "els interns arriben a ser responsables d'un ésser viu, encara que mai arribin a tocar-lo i això és molt positiu, ja que permet treballar moltes habilitats socials i valors amb els homes".

Fins ara han participat en aquest projecte un total de 30 interns, dels quals Ruiz considera que a excepció d'un²¹ tots han aprofitat satisfactòriament l'activitat.

Gràcies al èxit d'aquesta experiència, aquest any 2013 s'ha iniciat recentment un altre projecte amb l'Ajuntament de la Roca del Vallès, en el qual quatre interns s'encarregaran a controlar les colònies del municipi.

Projecte Vincles

Aquest projecte que va néixer al 2008 uneix a animals abandonat amb les persones en situació de risc amb la intenció de combinar la vessant educativa i la terapèutica.

Des de la Societat Protectora d'Animals de Mataró (SPAM), promotora del projecte, es considera que els animals abandonat poden ajudar a les persones essent un canal educatiu i formatiu.

Actualment es duen a terme tres projectes:

- Vincles educatiu, dirigit a infants de 9 a 12 anys, amb la finalitat d'educar als infants en la responsabilitat i el respecte, creant valors per evitar l'abandonament i el maltracte. Aquest projecte es realitza juntament amb les escoles.
- Vincles terapèutic, on s'intervé amb animals que per les seves característiques (problemes de salut, edat, ...) porten temps en el refugi, però que tenen un bon caràcter per interactuar amb les persones. Amb aquest projecte les persones es beneficien de la teràpia amb animals de companyia millorant la seva qualitat de vida, alhora que els animals augmenten les seves possibilitats de ser adoptats al temps que reben atencions, companyia i estima.
- Vincles tercera edat, destinat a gent gran que viu sola en residències.

Entre octubre de 2010 i març de 2012, s'ha dut a terme el Projecte Vincles en col·laboració amb el Centre Penitenciari de Quatre Camins. Es duen a terme programes de tres mesos de durada, amb 12 sessions pràctiques i teòriques, en grups de 10 interns amb 5 gossos, que treballaven en parella. Els interns eren seleccionats pels professionals del Centre Penitenciari que consideraven que aquesta activitat els podia servir per treballar aspectes personals que es feien difícils de treballar a l'aula. En aquest projecte els gossos eren seleccionats pels professionals de la SPAM els segons el que es volia treballar amb els interns. Per exemple si es volia treballar les emocions portaven gossos molt afectius, si volia treballar la tolerància a la frustració, gossos que els costés una mica aprendre, si el grup d'interns era molt actiu, gossos actius que treballaven a través de l'agilitat...

Sara Ruiz, l'educadora del Centre Penitenciari responsable del projecte destaca que "la valoració i l'aprofitament per part dels interns va ser molt positiva. Més de la meitat dels

²¹ Segons comenta Ruiz, aquest intern estava únicament allà per estar una estona a fora del centre o per poder sortir a alguna activitat programa, però que no estava allà perquè gaudís del que realitzava.

animals van ser adoptats (gràcies en part a la millora del seu comportament a partir de les sessions), i en relació als reclusos es van poder treballar els següents objectius: augment de l'autoestima, seguretat, tolerància a la frustració, millora del llenguatge no verbal, expressió de les emocions, gestió dels conflictes, i augment de l'empatia".

Es preveu que a partir del setembre de 2013 el Centre Penitenciari de Quatre Camins comenci un nou projecte de característiques similars amb la Fundació Alperroverde.²²

A l'Estat Espanyol

Projecte Tens un amic en mi

"Tens un amic en mi" és un projecte que va començar l'octubre de 2012, en el qual menors derivats de diversos recursos (principalment de gabinets psicopedagògics dels instituts d'Alcoi, l'Unitat de Conductes Addictives, l'Unitat de Prevenció de Conductes Addictives, el Servei Especialitzat d'Atenció a la Família i Infància, i el Centre Residencial de menors El Teix).

Està dirigit a menors (entre 12 i 17 anys) en situació de risc d'exclusió social. Els participants de la teràpia estaran dins de les diferents problemàtiques presents en el col·lectiu beneficiari cap al qual es dirigeix el projecte: problemàtiques familiars, situacions de maltractament, fracàs escolar, conductes predelictives i antisocials. La selecció dels menors participants la realitza el equip tècnic del programa juntament amb l'equip de professionals responsable dels menors. S'elabora un pla individualitzat d'intervenció, en el qual s'assenyalen els objectius a aconseguir segons el seu perfil carència.

Es tracta d'una intervenció innovadora a nivell metodològic basada en la introducció dels animals com coterapeutes i eines educatives.

El projecte pretén donar un pas més en l'àmbit de la teràpia facilitada per animals i l'atenció a menors en situació de vulnerabilitat, oferint un context innovador per al seu desenvolupament, una missió real per als menors que participen en el projecte, que els permeti el aprenentatge d'aspectes que incideixen directament en les seves possibilitats d'inserció en la societat.

Ensinistrar gossos abandonats per facilitar la seva adopció, la seva reintegració en la societat, és la principal missió dels menors que han d'aprendre dels educadors per ajudar l'animal que està al seu càrrec. Un cop adquirits els coneixements bàsics d'ensinistrament porten als gossos a centres de persones grans i persones amb discapacitat per realitzar activitats d'interacció amb ells.

²² Podeu trobar més informació d'aquesta entitat a <http://www.alperroverde.es/web/>

En aquest projecte, es busca dotar els participants dels recursos personals, socials, educatius i ocupacionals implicats en el procés de rehabilitació i inserció a través del treball i interacció amb animals. A més, en finalitzar el programa amb èxit, els menors obtenen el títol de 'guia caní' que acreditarà els seus coneixements en ensinistrament.

Bárbara Ortiz, educadora social i coordinador del projecte, destaca que “en relació als gossos participants, gràcies a la difusió del projecte, es sensibilitza a la població en referència al respecte cap als animals, i d'altra banda, al educar a aquests animals, s'afavoreix la seva adopció.”

També comenta que “independentment de si finalment els gossos són adoptats o no, si que s'aprecien grans canvis pel que fa al seu nivell d'ansietat, doncs durant el temps que dura el projecte, aquests animals estan rebent estímuls que els fan sortir de la seva monotonia.”

Bárbara Ortiz també realça que amb aquest projecte es treballen les habilitats socials, l'autoestima, l'autocontrol i el control de l'ira, i la comunicació, tant verbal com no verbal dels menors.

Tot i que no hi ha dades quantitatives, des del seu inici s'han rebut valoracions molt positives per part dels participants del seu pas i participació en el projecte²³. Un exemple d'això és el fet algun dels menors participants s'ha quedat com a voluntari de la protectora d'animals.

A l'Estranger

Projecte gos (*Project POOCH*)

El Projecte gos²⁴ es va iniciar al 1993, en el Correccional Juvenil de MacLaren (*MacLaren Youth Correctional Facility*) a Woodburn, Oregon, i encara avui està en actiu. Aquí, els joves amb mesures judicials, cuiden i ensinistren a gossos sense llar, oferint als gossos una nova oportunitat per trobar una llar, alhora que aprenen una professió.

Al educar a un gos a partir del reforç positiu, els interns aprenen a corregir la seva pròpia conducta, alhora que aprenen a ser responsables, pacients i a dominar les seves explosions d'ira. El programa millora l'autoestima dels joves i els proporciona recolzament emocional, doncs per molts d'ells, aquesta és la primera vegada que experimenten una relació d'afecte, servint de base per crear relacions en el futur.

Alguns dels beneficis observats en els interns participants en el programa son:

²³ Un total de 296 menors han passat pel projecte fins al moment (juliol 2013).

²⁴ Es pot trobar més informació relativa a aquest programa en la pàgina web: <http://www.pooch.org/>

- Reducció de l'agressivitat.
- Millor lideratge positiu.
- Millor presa de decisions.
- Augment de la capacitat de treballar en equip.
- Millora de les habilitats vocacionals.

Granja per a joves de Minnowburn

La granja per a joves de Minnowburn és un centre ubicat a Belfast, Irlanda del Nord, que treballa amb joves amb mesures judicials o en situació de risc, utilitzant la teràpia animal. Des de que fou fundat al 1980 el seu treball es centra en la cura dels animals de la granja per part dels joves que allà conviuen.

BARK

A Austràlia s'està duent a terme un programa amb l'objectiu de prevenir les conductes antisocials dels nens des de sis anys d'edat que han comès violència contra els animals. El programa BARK²⁵ (Building Animal Relationships with Kids) es dur a terme en la ciutat de Perth, i vol parar el que el director del programa Kedy Kristal anomena la "connexió de la crueltat", és a dir que els infants que han maltractat a animals, al créixer no cometin actes de violència contra els éssers humans.

El programa de set setmanes, dissenyat per a nens de sis a dotze anys, ensenya empatia, confiança, respecte i responsabilitat cap als animals. Cal destacar que la majoria dels nens participants han viscut situacions de violència domèstica a les seves llars.

El director del programa realça el fet que "els nens podrien haver tingut una mascota que van haver de deixar enrere perquè han deixat la seva casa a causa de la violència, o que estan començant a tractar els animals amb crueltat, perquè això és el que han vist fer al seu pare", i ara "es tracta de treballar des de la infància i tornar a educar-los sobre com tractar els animals i com tractar els altres", doncs "els infants estan molt oberts a aprendre nova informació".

²⁵ Es pot trobar més informació relativa a aquest programa en l'article *Child Cruelty Offenders Offered Empathy Education in Australia. Grupo para el Estudio de la Violencia hacia Humanos y Animales.*

5. Conclusions i línies de futur

5.1. Validació del treball d'ajuda mútua

Cada cop són més els estudis que validen els efectes positius que tenen els animals sobre les persones. Tot i així es fa necessari continuar treballant en aquest sentit, documentant les activitats, i projectes, així com els seus resultats.

Com ja s'ha comentat, el concepte de treball d'ajuda mútua és molt recent, i pràcticament no hi ha bibliografia i referències al respecte. És important doncs, donar a conèixer els projectes que es duen a terme i documentar-los, de forma que hi hagi evidències dels seus resultats.

Utilitat i impacte

Amb totes les experiències anomenades, considero que s'ha observat que les persones en risc poden establir bones relacions amb animals, els quals poden facilitar el seu desenvolupament personal i canvis positius que redundaran en benefici dels propis participants, en la gent que els envolta, i en la societat en general.

A més, segons la legislació vigent a Catalunya en relació a la Protecció dels animals diu el següent: *“Es prohibeix el sacrifici de gats, gossos i fures a les instal·lacions pel manteniment d'animals de companyia i els nuclis zoològics en general, excepte per motius humanitaris i sanitaris que s'estableixen per via reglamentària. Article 12.2”*.

Així, amb les activitats de treball d'ajuda mútua entre persones i animals que viuen en refugis, a més dels beneficis anomenats, es proporciona una justificació per les despeses econòmiques que comporta mantenir i cuidar a aquells animals que ningú ha pensat encara en adoptar, ja sigui pel seu comportament, edat o característiques físiques.

5.2. Nou àmbit d'educació

Tots els camps de treball de l'educació social s'han iniciat de la mateixa forma: la constatació d'una realitat social injusta o una situació de marginació social; aquesta realitat planteja un problema de justícia social i uns plantejaments ètics; i aquests plantejaments ens porten a donar una resposta educativa, a més de legislativa i jurídica.

Treballar en el respecte als animals és un àmbit emergent dins l'educació social. Aquest treball amb animals no exclou el treballar amb les persones, tot el contrari, doncs es treballen valors de sensibilitat, empatia i justícia.

Tal i com defensa SPERA, mitjançant l'educació formem persones sensibles i respectuoses, el que ens porta aconseguir una societat èticament desenvolupada. L'educació animalista

contribueix a consolidar aquests nous valors socials basant-se en principis de respecte i justícia.

Seguint aquesta premissa, considero que com educadors no hem de tractar el tema dels animals i la seva defensa des del punt de vista del servei que ens puguin oferir als humans, sinó des del punt de vista de l'educació en el respecte cap a ells com a éssers que senten, amb el mateix dret que nosaltres a estar en el món, i amb el dret a ser respectats sense necessitat de que els humans obtinguin un benefici d'això.

5.3. Proposta de futur

A partir de tota la informació recollida **considero viable i factible la creació d'un Centre Educatiu per adolescents i joves amb mesures judicials d'internament en règim obert, el projecte educatiu del qual estigui basat en la cura d'animals que viuen en un refugi.**

Així, a partir de la cura d'aquests animals, els adolescents i joves poden treballar diferents aspectes com la responsabilitat, l'empatia, la tolerància a la frustració, el valor d'una feina ben feta, l'estima incondicional d'un ésser viu,

L'atenció als animals es podria donar directament en el refugi on viuen els animals, però si es considera adient per l'animal i pel participant, també es podria traslladar l'animal de forma temporal al Centre Educatiu.

En la creació d'aquest centre cal tenir en compte varis aspectes, dels quals parlarem ara en més profunditat com: les regles i principis, l'educació de l'animal, l'entrada d'animals en el centre,...

Regles i principis

Com ja s'ha dit, una dels principals factors a tenir en compte en un programa de treball d'ajuda mútua amb animals és el fet que aquests són éssers vius, i per tant hi ha un element de risc. Per a Ross (1989) "qualsevol programa en el que intervenen animals, del tipus que sigui, ha de tenir les seves regles." En aquest sentit, les regles que guien al terapeuta en la teràpia assistida amb animals han de definir la seva pràctica.

I al igual que unes regles que encarrilen la pràctica, també és important que hi hagi uns principis que dirigeixin a qui els practica cap a la tasca.

L'educació en l'animal

Actualment es considera una correcta educació aquella que aconsegueix una bona adaptació del gos o del gat al seu ambient, tant físic com social. L'aprenentatge constitueix la principal eina per a modelar la conducta dels animals.

Tal i com mencionen Fatjó i Manteca (2005), "tant gossos com gats mai deixen d'aprendre, així que mai és tard per a corregir un defecte de comportament."

Hi ha dues premisses bàsiques en l'ensinistrament d'un animal:

- Que tot l'equip i els participants s'involucrin en l'educació del animal. Cal tenir en compte que el caràcter de l'animal es modela durant les 24 hores del dia, per això és important que tots els agents s'impliquin i segueixin les mateixes premisses, això inclou personal educatiu, personal sanitari, voluntaris, participants en el projecte, ...
- L'educació ha de basar-se en el reforç, i únicament utilitzar el càstig de forma complementària.

Reforç i càstig

La forma d'aprenentatge amb una major implicació pràctica és el **condicionament instrumental**, en el qual l'animal aprèn sobre les conseqüències, gratificants o adverses de les seves accions.

La major part de les conductes que realitza un animal es troben d'alguna forma reforçades. Els reforçadors més freqüents són el menjar, el lloc, i sobretot en el gos, el contacte físic. Per tal de garantir que el gos pugui relacionar la seva bona conducta amb el reforç, i per tant, s'anima a repetir-la, és la immediatesa en el reforç després de la realització de la conducta.

La utilització correcta del càstig pot ajudar a reduir o suprimir de forma permanent la presència de determinades conductes. Al igual que el reforç, aquest ha de presentar-se immediatament després de la realització de la conducta a eliminar. La intensitat del càstig ha de ser alta, però mai serà físic ni una acció que causi dolor al animal. Molts experts en comportament animal recomanen utilitzar simplement la paraula "No" en un to alt i de forma brusca. També és important que el càstig finalitzi tan aviat com l'animal deixi de mostrar la conducta a eliminar, i fins i tot es recomana que l'animal sigui recompensat tant aviat com abandoni la realització de la conducta problemàtica.

Benestar dels animals: Consideracions cap als animals

En qualsevol activitat amb animals, cal tenir sempre present el seu benestar. Aquest estudi del benestar dels animals té sentit des del moment que s'assumeix que els animals són capaços de sentir dolor i patiment, i de que causar sofriment a un animal no és moralment acceptable.

És important definir que s'entén per benestar i com es pot mesurar. La definició més utilitzada és la proposada per "Farm Animal Welfare Council" (FAWC), en la qual el benestar d'un animal queda garantit quan es compleixen els cinc requisits coneguts amb el nom de les cinc llibertats (*five freedoms*):

1. Nutrició adequada.
2. Sanitat adequada.
3. Absència d'incomoditat física i tèrmica.
4. Absència de por, dolor i estrès.
5. Capacitat per mostrar la conducta normal de l'espècie.

En el nostre cas, també considerem el benestar social, el que inclouria la possibilitat de relacionar-se amb altres individus de la seva espècie i mostrar actitud de joc.

En relació a les consideracions que cal tenir vers als animals que participen en teràpia, probablement la guia més completa és el manual de Pet Partners²⁶, *Handbook for Animal-Assisted Activities and Animal-Assisted Therapy* (1992). El manual inclou un codi ètic que diu:

“Codi ètic pel personal en activitats assistides per animals i teràpia assistida per animals. Aquest personal ha de: (1) tractar a les persones, als animals i a la natura amb respecte, dignitat i sensibilitat; (2) promoure la qualitat de vida en el seu treball; (3) complir l'ètica professional de les seves respectives professions i/o organitzacions; (4) complir els seus deures d'acord amb la seva formació i posició; (5) complir totes les polítiques aplicables a la Delta Society i a les lleis locals, estatals i federals relacionades amb el seu treball.”

L'entrada d'animals en centres per a persones

Un de les principals dificultats a l'hora d'introduir animals en centres pensats exclusivament per a les persones és la pròpia organització del centre. El canvi i la innovació no son sempre ben rebuts per tots els professionals, sobretot si no hi ha hagut una bona formació prèvia al respecte. També pot preocupar que la introducció d'animals pugui generar més treball al personal, puguin sorgir problemes de caire sanitari o higiènic, o es redueixi la seguretat.

Per tal d'evitar alguns d'aquests inconvenients, quan s'inicien activitats on els animals entren a un centre per a persones, cal parlar no tant sols amb la direcció o professionals educatius o sanitaris, sinó també el personal de neteja, a qui cal tractar com un col·laborador més del projecte.

També s'ha de ser prudent a l'hora de treballar amb determinats col·lectius, sobretot si tenen un sistema immunològic dèbil. En aquest sentit la profilaxis i la immunització dels animals és molt important.

A més, cal tenir present que l'estructura física i l'entorn condicionen el tipus d'animals que es poden introduir en cada centre.

Disseny del projecte: L'avaluació

Un dels aspectes que cal tenir sempre present en el disseny del projecte és l'avaluació dels resultats obtinguts en relació als objectius proposats. A l'hora de fer la recerca d'informació i el contacte amb diferents centres, m'ha donat la impressió que no hi havia suficient informació en relació a l'avaluació, i es per això que considero important establir clars indicadors

²⁶ Pet Partners, antic Delta Society, és una entitat sense ànim de lucre que ajuda a les persones a viure vides més saludables i felices amb la incorporació de la teràpia, de serveis i dels animals de companyia en les seves vides. És el líder en la promoció i la demostració que les interaccions persona-animals positives poden millorar la vida física, emocional i psicològica d'aquells a qui serveixen.

quantitatiu i qualitatiu, alhora que cal ser capaç de compartir el coneixement i saber fer difusió de la tasca realitzada.

Altres aspectes a tenir en compte

A més dels ja anomenats, hi ha altres aspectes a tenir en compte en la creació d'un programa d'ajuda mútua, entre els quals es destaquen:

- Una intervenció ben dissenyada i avaluada és essencial per un desenvolupament responsable de l'activitat realitzada.
- La necessitat de gestionar bé el programa o projecte: objectius, metodologia, responsabilitats, organització, control dels recursos, temporalització, avaluació, formació del personal, ...
- Tenir un equip compromès amb el projecte socioeducatiu i amb la formació adequada per la realització de les tasques.
- Comptar dins l'equip amb professionals de l'àmbit sanitari especialistes en etologia, els quals dissenyaran i supervisaran les activitats juntament amb l'equip educatiu.
- L'entorn ha de facilitar el comportament natural de l'animal i de l'usuari, propiciant els espais de trobada i connexió.
- S'ha de ser capaç de proporcionar als animals un allotjament i cura adequats, tant durant la seva intervenció com després.
- Ha d'haver una selecció i una preparació adequades de l'animal segons el seu paper terapèutic.

5.4. La meva relació amb el treball d'ajuda mútua

A partir de la meua pròpia experiència mai he dubtat dels beneficis que els animals poden tenir en les persones. Però a part d'una sensació subjectiva es necessiten estudis i projectes que a partir de dades tangibles ho puguin confirmar.

La investigació duta a terme per documentar-me en el treball, m'ha permès endinsar en les possibilitats que el treball d'ajuda mútua pot tenir tant per a les persones com pels animals, descobrint per a mi una nova vessant de l'educació social.

Així, en aquest apartat vull mostrar com la realització d'aquest treball m'ha obert un nou àmbit.

Projecte Educatiu en un CRAE: Voluntariat en un refugi

Des de fa nou mesos estic treballant els caps de setmana en un Centre Residencial d'Acció Educativa de nova obertura amb menors entre 10 i 16 anys. Entre els aspectes que treballem amb els nois i noies hi ha la responsabilitat, l'empatia, la participació, l'autoestima, i l'esforç.

En les converses informals que tenim amb els infants, en diverses ocasions ens havien parlat que els agraden molt els animals, i que la gran majoria d'ells havien tingut gossos quan

convivien amb les seves famílies tenint molts bons records d'aquells moments compartits amb els animals. Amb aquesta informació, i després de valorar-ho entre l'equip educatiu, fa unes setmanes se'ls va proposar la idea de poder anar a un refugi d'animals per tal de fer un voluntariat. Tots ells es van mostrar molt animats per la idea, així que ens vam posar en contacte amb L'Associació el Cau Amic, els quals tenen un refugi relativament a prop del nostre centre, per tal d'oferir-nos com a voluntaris.

Aquest projecte l'iniciarem properament, amb la intenció és que es converteixi en una activitat clau del cap de setmana, a partir de la qual treballar aspectes educatius fonamentals pels infants i adolescents que viuen en el centre, com són la responsabilitat, l'empatia, l'organització, la prioritització de tasques, la tolerància a la frustració, ...

I Jornades sobre "La educación en el respeto a los animales: nuevo ámbito de la educación social"

Els dies 23 i 24 d'octubre es durà a terme les I Jornades sobre " La educación en el respeto a los animales: nuevo ámbito de la educación social" organitzades per la Secció Professional d'Educació en el Respecte als Animals del Col·legi Oficial d'Educadores i Educadors Socials de la Comunitat Valenciana.

La meua intenció és poder assistir a aquestes jornades, en les quals es parlarà sobre diversos temes dels anomenats en aquest treball, i així seguir augmentant el meu coneixement al respecte.

Fundació Alperroverde

Tal i com s'ha comentat, a partir d'aquest setembre, alguns interns del Centre Penitenciari de Quatre Camins iniciaran un nou projecte de teràpia amb animals amb la Fundació Alperroverde.

L'educadora responsable m'ha ofert la possibilitat d'anar a alguna sessió per veure la feina que allà es realitza. Crec que aquesta pot ser una experiència molt enriquidora per a mi, a nivell personal i professional, així que tinc la intenció d'aprofitar-la i no deixar-la escapar.

6. Avaluació

El treball m'ha servit per introduir-me en un àmbit de l'educació social que m'atreia a personalment, tot i que era desconegut per mi a nivell teòric i pràctic. Aquesta immersió en el treball d'ajuda mútua m'ha obert una porta de saber i de possibilitats que m'interessa poder treballar, per la qual cosa, tot i que aquí finalitza oficialment el Treball Fi de Grau, tinc la intenció de continuar ampliant coneixements i experiències al respecte.

A nivell acadèmic, el treball m'ha donat l'oportunitat de posar en pràctica molts dels coneixements teòrics apresos durant les assignatures de la carrera (investigació, psicologia, disseny, sociologia, drets, àmbits, fonaments, teories, entre d'altres). El treball també ha confirmat la meua tendència a organitzar-me el temps d'una forma poc pràctica, doncs tot i que puc tenir un alt nivell de concentració i dedicació, necessito la motivació d'una entrega i improrrogable per tal de donar-ho tot²⁷. Personalment no crec que sigui un aspecte negatiu, doncs poques vegades no aconseguixo els objectius que em proposo o m'encomanen (sempre i quan siguin realistes), ja sigui a nivell personal, acadèmic o laboral; únicament em cal una mica més d'organització.

En relació al treball, considero que té un alt nivell de continguts en relació al tema a tractar, recolzat per nombroses referències bibliogràfiques, així com l'experiència de persones que participen en activitats de treball d'ajuda mútua o teràpia animal, donant-li un valor afegit.

M'hagués agradat aprofundir més en el tema de la creació d'un Centre Educatiu per adolescents i joves amb mesures judicials d'internament en règim obert, el projecte educatiu del qual estigués basat en la cura d'animals que viuen en un refugi. Ja que crec que hagués sigut interessant, poder introduir el tema de la creació d'una empresa del tercer sector social (documentació per crear-la, estatuts, òrgans de govern, projecte educatiu del centre, i normativa, entre d'altres), i així oferir també la vessant d'emprenedoria en el Treball de Fi de Grau. No obstant, això no estat possible per l'ajust de temps i la dificultat d'accedir a la documentació (com el projecte educatiu del centre, o la memòria de projectes realitzats) de referència d'algun dels centres educatius de justícia juvenil que hi ha actualment a Catalunya. També m'hauria agradat poder tractar la pedagogia antiautoritària que proposava Homer Lane pels infants, adolescents i joves amb mesures judicials, i que va dur a la pràctica amb resultats satisfactoris a la Little Commonwealth²⁸, centre ubicat a Dorset, Anglaterra. Però les dificultats que m'han sorgit al no poder accedir a la seva bibliografia (a tota Catalunya res més hi ha un

²⁷ Sóc conscient de la segregació d'adrenalina que el meu cos produeix en aquest tipus de situació. I com es sabut, l'adrenalina provoca un increment en les capacitats físiques i mentals en l'individu a partir de l'increment d'oxigen i glucosa als músculs i al cervell.

²⁸ Podeu ampliar informació en la següent pàgina: <http://infed.org/mobi/homer-lane-and-the-little-commonwealth/>

llibre amb accés públic²⁹) i al haver-hi molt poc escrit per altres autors sobre ell, m'ha instat a no introduir-ho en el treball, i deixar-ho en un àmbit personal per ampliar coneixement més endavant.

Com ja he dit, valoro molt positivament el treball que he realitzat, tant pels continguts, com pel resultat, com pels aprenentatges que m'ha reportat a tots els nivells. Cal dir, que degut a la temàtica del treball, considero que la veritable avaluació dels coneixements apresos per part meva els podré observar d'aquí un temps, quan realitzi els projectes que tinc previstos en relació al treball amb animals, i pugui aplicar el que he après, i comprovar de primera mà els resultats, ja sigui participant en algun projecte, o creant jo mateix un de nou.

²⁹ A la biblioteca d'Humanitats de la Universitat Autònoma de Barcelona podem trobar el llibre *Bertrand Russell, A. S. Neill, Homer Lane, W. H. Kilpatrick : Four progressive educators*, escrit per Leslie R. Perry, el qual és un recull de fragments de les obres d'aquests quatre educadors.

7. Bibliografia

- Amorós, P.; Cabrera, F.; Diego, F.; Espín, J.; Panchón, C.; i Rodríguez, M. (1993). *Metodologia d'intervenció en medi obert*. Col·lecció Justícia i Societat; nº 8. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Antropocentrisme. *Enciclopèdia Catalana*. [en línia]. Disponible en: <http://www.enciclopedia.cat/enciclop%C3%A8dies/cerca?s.q=antropocentrisme&s.book=&search-go=Cerca#.UgvllqbvDc> [Consulta: 13 de juliol de 2013]
- Biofilia. *Wikipedia*. [en línia]. Disponible en: <http://es.wikipedia.org/wiki/Biofilia> [Consulta: 13 de juliol de 2013]
- Bisquerra, R. (coord) et al. 2012. *Metodología de la investigación educativa*. Madrid: Editorial La Muralla.
- Capdevila i Capdevila, M.; Ferrer i Puig, M.; i Luque Reina, M.E. (2006). *La reincidència en el delictes en la justícia de menors*. Col·lecció: Justícia i societat; nº 26. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Castel, R. (1997). *Las metamorfosis de la cuestión social. Una crónica del salariado*. Buenos Aires: Paidós.
- Comunitat de Medi Obert de Justícia Juvenil (2008). *Menor reincident*. Programa Compartim, gestió del coneixement del Departament de Justícia. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada Comunitat de Medi Obert de Justícia Juvenil.
- Delta Society. (1992). *Handbook for Animal-Assisted Activities and Animal-Assisted Therapy*. Renton, WA: Author.
- Esteve Nadal, G.; Marcé Rossell, R.; Oliver Olivella, S.; y Almirall Llopart, J. (1999). Las actividades asistidas por animales como una forma de tratamiento de adolescentes delincuentes internos en un centro rural. Valoración de 12 años de experiencia. Una visión de conjunto. *Comunicaciones IV Congreso Internacional. Animales de compañía, fuente de salud* (pp. 171-181). Barcelona: Fundación Purina. Fondo Editorial.
- Esteve Nadal, G.; Marcé Rossell, R.; y Mas Garcia, D. (2004). Los animales de granja y de compañía como instrumento de rehabilitación de jóvenes delincuentes.

Comunicaciones V Congreso Internacional. Animales de compañía, fuente de salud (pp. 211-217). Barcelona: Fundación Affinity. Fondo Editorial.

Fatjó i Ríos, J.; i Manteca i Vilanova, X. (2005). Manual de educación y manejo de perros y gatos para programas de terapia asistida por animales de compañía. Barcelona: Fundación Affinity. Fondo Editorial.

Freedom Paws Link. [en línea]. Disponible en: <https://www.facebook.com/FreedomPawsLink>
[Consulta: 11 de juliol de 2013]

Garrido Genovés, V. (1989). *Pedagogía de la delincuencia juvenil*. Colección educación y enseñanza. Madrid: Ediciones CEAC.

Gonzalez Tascón, M.M. (2010). *El tratamiento de la delincuencia juvenil en la unión europea. Hacia una futura política común*. Valladolid: Lex Nova.

International Association of Human-Animal Interaction Organizations <http://www.iahaio.org/>
[Consulta: 13 de juliol de 2013]

Kangas, C. (2013). Animal Cruelty and Human Violence. *Grupo para el Estudio de la Violencia hacia Humanos y Animales*. [En línea]. Disponible en: <http://www.gevha.com/analisis/articles/violence-general/1295-animal-cruelty-and-human-violence> [Consulta: 11 de juliol de 2013]

Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del codi penal (BOE núm. 281, de 24 de novembre; correcció d'errades al BOE núm. 54, de 2 de març de 1996).

Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors. BOE núm. 11, de 13 de gener (pàg. 1422-1441).

Llei 27/2001, de 31 de desembre, de justícia juvenil. DOGC núm. 3553, de 15 de gener.

Llei 12/2006, del 27 de juliol de la Generalitat de Catalunya (DOGC 4690 – 3.8.2006). [en línea].
Disponible en:
http://www20.gencat.cat/docs/arc/Home/Consultes%20i%20tramits/Normativa/Normativa%20catalana%20en%20materia%20de%20residus/llei_12_2006.pdf

Mariscal S.; Giménez-Dasi, M.; Carriedo, N.; y Corral, A. (2009). *El desarrollo psicológico a lo largo de la vida*. Madrid: McGraw-Hill.

- Medina Martínez de la Ria, A. (1999). La relación entre jóvenes delincuentes y animales de compañía como herramienta de observación. *Comunicaciones IV Congreso Internacional. Animales de compañía, fuente de salud* (pp. 183-194). Barcelona: Fundación Purina. Fondo Editorial.
- Melson, G.F. (2004). Un enfoque biocéntrico del desarrollo humano. *Comunicaciones V Congreso Internacional. Animales de compañía, fuente de salud* (pp. 125-135). Barcelona: Fundación Affinity. Fondo Editorial.
- Merton, R.K. (2003). *Teoría y estructura sociales*. Madrid: Fondo de cultura económica de España.
- Núñez, V.; Tizio, H.; Medel, E.; y Moyano, S. (2010). *Encrucijadas de la educación social. Orientaciones, modelos y prácticas*. Barcelona: Editorial UOC.
- Morente Mejías, F. (director). (2008). *El laberinto social de la delincuencia. Jóvenes adolescentes en la encrucijada*. Madrid: Dykinson.
- Pérez García, L. (2013). Derechos Animales: ¿Qué animales? ¿Qué derechos?. *Monográfico: Educación en el respeto a los animales*. [En línea]. Disponible en: <http://www.coeescv.net/documentos/2012/revista%20SPERAdigital.pdf> [Consulta: 11 de juliol de 2013]
- Pet Partners. [En línea]. Disponible en: <http://www.petpartners.org/> [Consulta: 12 de juliol de 2013]
- Project POOCH. [En línea]. Disponible en: <http://www.pooch.org/> [Consulta: 12 de juliol de 2013]
- Querol i Viñas, N. (2011). Conceptualizando la violencia hacia los animales. *Criminología y Justicia*. [En línea]. Disponible en: <http://cj-worldnews.com/spain/index.php/es/criminologia-30/animales-y-violencia/item/1729-conceptualizando-la-violencia-hacia-los-animales> [Consulta: 11 de juliol de 2013]
- Querol i Viñas, N. (2012). Crueldad hacia los animales y trastorno antisocial de personalidad: correlaciones criminológicas y forenses. *Grupo para el Estudio de la Violencia hacia Humanos y Animales*. The American Society of Criminology Meeting. [En línea]. Disponible en: <http://www.gevha.com/analisis/articulos/1272-crueldad-hacia-los-animales-y-trastorno-antisocial-de-personalidad-correlaciones-criminologicas-y-f> [Consulta: 11 de juliol de 2013]

-
- Querol i Viñas, N. (2013). Actualización Estudio DOMPET. *Criminología y Justicia*. [En línea]. Disponible en: <http://www.gevha.com/investigacion/profesionales/dompet/1331-actualizacion-estudio-dompet> [Consulta: 11 de juliol de 2013]
- Ridruejo Alonso, P. (2006). *Terapia asistida por animales: síntesis y sistemática*. Barcelona: Fundación Purina. Fondo Editorial.
- Ruckert, J. (1987). *Terapia a cuatro patas*. Barcelona: Fundación Purina. Fondo Editorial.
- Santiago Fernández, L. (2013). El maltrato animal desde un punto de vista criminológico. *Criminología y Justicia*. [En línea]. Disponible en: <http://cj-worldnews.com/spain/index.php/es/criminologia-30/animales-y-violencia/item/2605-el-maltrato-animal-desde-un-punto-de-vista-criminologico> [Consulta: 11 de juliol de 2013]
- Serpell, James A. (2006). Niños y animales: yo y los demás. *Comunicaciones VI Congreso Internacional. Animales de compañía, fuente de salud* (pp. 71-81). Barcelona: Fundación Affinity. Fondo Editorial.
- Serpell, James A. (2008). Breve historia de la relación con los animales de compañía. *Comunicaciones VII Congreso Internacional. Animales de compañía, fuente de salud* (pp. 19-33). Barcelona: Fundación Affinity. Fondo Editorial.
- Societat Protector d'Animals de Mataró. [En línea]. Disponible en: <http://www.protectoramataro.org/> [Consulta: 14 de juliol de 2013]
- Societat Protectora de Animales y Plantas de Alcoy. [En línea]. Disponible en: <http://www.protectoradealcoy.com/> [Consulta: 14 de juliol de 2013]
- Tello, C.; Miquel, A.; Donet, D.; Vidal, J.; y Ballesta, C. (2004). Terapia asistida con perros para adolescentes de la residencia de protección de menores Llars Torre Vicens. *Comunicaciones V Congreso Internacional. Animales de compañía, fuente de salud* (pp. 219-237). Barcelona: Fundación Affinity. Fondo Editorial.
- Tezanos, J.F. (coor.) (2001). *Tendencias en desigualdad y exclusión social*. Madrid: Editorial sistema.

- Turner, Dennis C. (2008). Terapia asistida por animales con niños. Posibilidades y límites. *Comunicaciones VII Congreso Internacional. Animales de compañía, fuente de salud* (pp. 153-165). Barcelona: Fundación Affinity. Fondo Editorial.
- Turner, Dennis C. (2008). El futuro de la terapia asistida por animales de compañía en el mundo. *Comunicaciones VII Congreso Internacional. Animales de compañía, fuente de salud* (pp. 251-261). Barcelona: Fundación Affinity. Fondo Editorial.
- Varis autors. (1994). *1as Jornadas sobre Actividades y Terapia Asistida por Animales. Animales, fuente de salud*. Barcelona: Fundación Purina. Viena Serveis Editorials.
- Varis autors. (2000). *El model de justícia juvenil a Catalunya*. Col·lecció: Justícia i societat. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Varis autors. (2009). *Causas dels incompliments i estratègies per fomentar la responsabilització dels menors i evitar l'incompliment de les mesures judicials*. Comunitat de Medi Obert de Justícia Juvenil. Programa Compartim de gestió del coneixement del Departament de Justícia. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada Comunitat de Medi Obert de Justícia Juvenil.
- Varis autors. (2013). Child Cruelty Offenders Offered Empathy Education in Australia. *Grupo para el Estudio de la Violencia hacia Humanos y Animales*. [En línia]. <http://www.gevha.com/difusion/articulos/domestic-violence/1312-child-cruelty-offenders-offered-empathy-education-in-australia> [Consulta: 11 de juliol de 2013]
- Varis autors. (2013). *Fitxes tècniques dels programes. Servei d'execució de mesures, Unitat de programes i innovació*. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil.
- Viñas, N.; y Miró Soler, M. (2006). Cómo aprender con ellos. Socialización de adolescentes mediante los animales de compañía. *Comunicaciones V Congreso Internacional. Animales de compañía, fuente de salud* (pp. 163-174). Barcelona: Fundación Affinity. Fondo Editorial.
- Whyham, M. (1992). Los animales de compañía y los delincuentes. *Comunicaciones I Congreso Internacional. El hombre y los animales de compañía: beneficios para la salud* (pp. 95-124). Barcelona: Fundación Purina. Fondo Editorial.

Whyham, M.; y Ormerod, E. (1997). El papel de la terapia asistida por animales en la rehabilitación de internos. Una visión de conjunto. *Comunicaciones III Congreso Internacional. Animales de compañía, fuente de salud* (pp. 139-154). Barcelona: Fundación Purina. Fondo Editorial.

Wilson, Edward O. (1984). *Biophilia*. Cambridge: Harvard University Press.

8. Annexos

Annex 1: Quadre d'anàlisi de la informació

Annex 2: Taula d'especificació de l'enquesta

Annex 3: Qüestionari realitzat a les entitats

Annex 4: Programes en els Centres Educatius de justícia juvenil

Annex 5: Regles mínimes de les Nacions Unides per a l'administració de la justícia de menors (Regles de Beijing)

Annex 1: Quadre d'anàlisi de la informació

Quadre inicial d'anàlisi de la informació:

Eixos d'interès	Temes generals
Sistema de justícia	Situació actual del model català
	Tipus de recursos existents
	Experiències d'èxit
	Característiques dels usuaris
Treball amb animals	Relació entre violència i maltractament animal
	Perquè treballar a partir del contacte amb els animals
	Teràpia amb animals
	Experiències d'èxit

Quadre final d'anàlisi de la informació:

Eixos d'interès	Temes generals	Temes concrets
Sistema de justícia	Marc legal	Lleis en vigor
		Mesures judicials
	Model de justícia juvenil a Catalunya	Objectius de la intervenció
		Models d'intervenció
		Tipus de mesures
	Adolescents i joves amb mesures judicials	Conducta i característiques
		Reincidència
		Necessitats educatives
Treball amb animals	Marc legal	Els drets dels animals
	Conceptes clau	Antropocentrisme
		Biofilia
	Vincle persona-animal	Teories científiques
		Antecedents històrics
	Teràpia animal	Tipus de teràpia
		Animals de teràpia
		Experiències d'èxit
	Treball d'ajuda mútua	Diferència amb teràpia animal
		Experiències d'èxit
L'animal com a eina educativa		
Violència i maltractament animal	Violència contra els animals	La violència a la societat
		Psicopatologia
		Violència domèstica

Quadre de temàtiques descartades:

Eixos d'interès	Temes descartats
Sistema de justícia	Model de justícia d'adults
	Altres projectes socioeducatius d'èxit en justícia juvenil sense l'ús d'animals
Treball amb animals	Altres col·lectius amb les que es realitza teràpia animal (discapacitats, gent gran, ...)
	Teràpies amb animals "salvatges"
Violència i maltractament animal	Animals de zoològic
	Els drets del animals en altres parts del món
	Festes populars i valors morals

Annex 2: Taula d'especificació de l'enquesta

Temàtica	Dimensions	Indicadors	Preguntes	Nº ³⁰
Experiències d'èxit en treball d'ajuda mútua	Dades generals	Inquietuds	Com va sorgir el projecte?	1
		Temps en actiu del projecte	Quan de temps fa que està en funcionament el projecte?	2
	Beneficiaris directes	Animals	<p>Quans animals han participat en el projecte des de que està en funcionament?</p> <p>Quins beneficis té el projecte per aquests animals?</p> <p>Tots els animals són idonis per participar en aquest projecte? Si hi ha un procés previ de selecció, quins indicadors valoreu?</p> <p>En el cas dels animals, hi ha dades comparatives entre els que participen en el projecte i els que no? (augment de les possibilitats d'adopció, disminució de conductes estereotipades, ...)</p>	3, 4, 5, 6
		Persones	<p>Quantes persones han participat en el projecte des de que està en funcionament?</p> <p>Quin és el perfil de persones participants?</p> <p>Si hi ha un procés previ de selecció, quins indicadors valoreu alhora de que participin en el projecte?</p> <p>Hi ha un temps màxim de participació? Si és així, durant quan de</p>	7, 8, 9, 10, 11, 12, 13

³⁰ Nº de pregunta en el qüestionari relacionada amb els indicadors.

		<p>temps pot participar la persona en el projecte?</p> <p>Quins beneficis té el projecte per aquestes persones?</p> <p>Hi ha dades comparatives entre els que participen en el projecte i els que no? (En relació als reclusos: disminució del nombre de sancions dins el centre penitenciari, menor grau de reincidència en la comissió posterior de delictes,...) (En relació als joves: disminució de la violència, menor grau en la comissió de delictes,...)</p> <p>Del total de persones que han participat, quantes considereu que han aprofitat el projecte amb èxit?</p>	
Professionals	Professionals en general	Quin són els professionals que participen en el projecte?	14
	Figura de l'educador	En el cas que hagi educadors socials en el projecte, quin és el seu paper?	15
Altra informació	Finançament	Rebeu algun tipus de finançament per part de les administracions públiques per dur a terme el projecte? Sí és així de qui?	16
	Altres dades	Si hi ha altres qüestions que considereu d'interès i que no he tingut en compte, no dubte en explicar-les.	17

Annex 3: Qüestionari realitzat a les entitats

Entrevista realitzada a Sara Diaz, educadora social en el Centre Penitenciari de Quatre Camins, en relació al projecte "Gats Quatre Camins"

Dades generals del projecte:**1) Com va sorgir el projecte?**

Trabajo como educadora social en CP Quatre Camins desde hace más de seis años. Siempre hemos tenido gatos en los alrededores del centro ya que nos encontramos en mitad del campo, sobretodo están en la zona del módulo semi abierto que es donde los gatos pueden tener acceso ya que es se encuentra pegado a la carretera y los gatos entran y salen por la puerta. Estos gatos nunca han sido controlados y como aquí tenían comida (de las basuras y de las que les tiraban los internos por las ventanas) pues no se iban. El problema que como nunca han estado controlados, llegamos a tener más de 70 gatos por lo que significaba un problema de salud y seguridad para el centro. Yo me moría de pena cada vez que salía del trabajo y en la puerta te encontrabas 10 gatos que te pedían algo de comer. Empecé a escribir cartas al regidor de medio ambiente de la Roca solicitándole ayuda y recordándole que según la Ley de protección animal el municipio se ha de hacer cargo de los animales callejeros. El problema es que nosotros tenemos un informe del departamento de salud pública de la diputación del año 2011, que dice que los gatos se encuentran dentro de prisión por lo que es responsabilidad del centro, así que el ayuntamiento no hizo nada, pero se ofreció a ayudarnos en todo lo que pudieran, mostraron colaboración desde un principio.

Así que tras hablar con el gerente les propuse un proyecto para tener la colonia controlada, conseguiríamos dinero para poder esterilizarlos y que nos dejaran habilitar un espacio para ellos, haciéndoles entender que los gatos nunca se irían de aquí. Aunque me llamaron loca y tuve muchas críticas, se hizo un gran equipo de colaboradores entre los compañeros que hicieron que se pudiera llevar a cabo.

Yo tenía muy claro lo que quería hacer pero no tenía ni idea de por dónde empezar, así que envié emails a varias asociaciones y el Jardinet del Gats de Barcelona me contestó que estaban dispuestos a echarnos una mano, desde entonces han sido un pilar fundamental para nosotros, al igual que la asociación Kan Chispis, ya que nos han ayudado en todo y han formado a los internos sobre rescates, proporcionando material, jaulas, trasportines, la veterinaria, etc. Hoy en día comenzamos un proyecto con el ayuntamiento de la Roca del Vallès, donde cuatro internos saldrán a controlar las colonias del municipio, es un proyecto piloto que esperamos tenga éxito y podamos alargar en el tiempo.

2) Quan de temps fa que està en funcionament el projecte?

Desde verano del 2012.

Informació en relació als animals que participen en el projecte:**3) Quans animals han participat en el projecte des de que està en funcionament?**

La Colonia en un principio contaba con unos 70 ejemplares, ahora contamos con unos 50 y pico, contamos que ha habido gatos que han muerto y otros que simplemente un día dejaron de estar. Hemos dado dos adultos en adopción, cuatro cachorros, tres cachorros de los que se hizo cargo la asociación Vilanimal de Cardedeu y un adulto que se encuentra en el refugio de Kan Chispis, buscando familia. Esterilizados tenemos 42 ejemplares.

4) Quins beneficis té el projecte per aquests animals?

Los animales han pasado de mal vivir a estar como reyes!!! Han sido esterilizados, durante la esterilización si tenían alguna herida o algo se les ha curado, por ejemplo, rescatamos una que tenía un ojo vacío, pues se le cosió y se le quitó el lagrimal, y ahora la llaman, la sin ojo, y está genial. Lo más probable es que se le hubiera infectado y muerto. Luego cogimos otro que tenía un collar incrustado en la piel, lo debieron abandonar o se debió escapar cuando era pequeño y el gato creció pero el collar no, tenía todo el cuello en carne viva (este es Rocky que está en Kan Chispis). Los gatos son alimentados cada mañana por los internos, por lo que ya no se tienen que buscar la vida y estar por dentro de las basuras y contenedores, se han eliminado las peleas y gritos en la época de celo (aunque nos queda alguno), hemos evitado el nacimiento de nuevos cachorros que hiciera crecer el número de la colonia, a los más dóciles se les ha intentado sociabilizar y buscar un hogar, tienen toda una zona adecuada para su descanso y para protegerse del frío, lluvia y del calor. Se encuentran la mayoría dentro de su zona, evitando que salgan del centro a buscarse la vida y tener que cruzar la carretera. ...

5) Tots els animals són idonis per participar en aquest projecte? Si hi ha un procés previ de selecció, quins indicadors valoreu?

Nuestro proyecto es difícil, como son gatos "salvajes" no hay un contacto directo con ellos, ya que te ven y salen corriendo, pero los internos llegan a ser responsables de un ser vivo, aunque nunca lleguen a tocarlo y eso es mucho, ya que nos permite trabajar muchas habilidades sociales y valores con los chicos. Cuando hemos tenido cachorros ha sido genial, ya que los internos los podían manipular y la expresión de sentimientos era brutal.

6) En el cas dels animals, hi ha dades comparatives entre els que participen en el projecte i els que no? (augment de les possibilitats d'adopció, disminució de conductes estereotipades, ...)

Los gatos más dóciles, dos adultos fueron adoptados. Un adulto (el del collar) fue llevado a un centro. Los cachorros como se cogieron de muy pequeños también se dieron en adopción o fueran a una asociación.

Informació en relació a les persones que participen en el projecte:

7) Quantes persones han participat en el projecte des de que està en funcionament?

Unos 30 internos, en el proyecto piloto de control de colonias de gatos del municipio de la Roca, participaran 4 chicos.

8) Quin és el perfil de persones participants?

Todos los perfiles.

9) Si hi ha un procés previ de selecció, quins indicadors valoreu alhora de que participin en el projecte?

Voluntariedad del interno ya que la participación del proyecto no conlleva ningún beneficio para los internos. Que les gusten los animales, sean responsables. Hayan de trabajar habilidades laborales o personales.

10) Hi ha un temps màxim de participació? Si és així, durant quan de temps pot participar la persona en el projecte?

Los internos que participan en el proyecto de gatos, es un grupo muy variable ya que en este módulo lo que se pretende es que el internos empiece con las salidas al exterior, suelen estar un par de meses o incluso una semana, ya que depende de su programa de tratamiento.

11) Quins beneficis té el projecte per aquestes persones?

A parte de los beneficios personales, ninguno a nivel penitenciario. Posibilidad de realizar salidas programadas, el proyecto se autofinancia con paradas en mercados y ferias animalistas, los internos realizan manualidades que luego se vende, se ha hecho merchandising, y se pone todo a la venta. Los internos que participan, pueden ser seleccionados para una salida y acompañarnos al mercado. También de esta actividad han salido los internos para el proyecto de la Roca.

12) En el cas dels reclusos, hi ha dades comparatives entre els que participen en el projecte i els que no? (disminució del nombre de sancions dins el centre penitenciari, menor grau de reincidència en la comissió posterior de delictes,...)

No tenemos estos datos.

13) Del total de persones que han participat, quantes considereu que han aprofitat el projecte amb èxit?

De los 30 de los gatos, 29, solo he de decir que a uno de ellos se le notaba demasiado que estaba en la actividad por estar fuera del centro un rato o por poder salir a alguna programada.

Informació en relació als professionals que participen en el projecte:

14) Quin són els professionals que participen en el projecte?

Educadores sociales.

15) En el cas que hagi educadors socials en el projecte, quin és el seu paper?

Llevamos a cabo todo el proyecto, actividad con los internos en la captura, transporte de los gatos al veterinario, contacto con el ayuntamiento y otras entidades, difusión del proyecto en el facebook y otros medios, selección de los internos participantes con los equipos de tratamiento, evaluación de la actividad, etc.

Altra informació:

16) Rebeu algun tipus de finançament per part de les administracions públiques per dur a terme el projecte? Sí és així de qui?

No. En septiembre contaremos con una subvención del ayuntamiento de la Roca, no para nuestro proyecto en concreto, sino para el proyecto del control de sus colonias, esta subvención ha ido a parar al Jardinet dels Gats que llevará toda la gestión, la mano de obra será de los internos que irán voluntariamente. El proyecto se ha presentado a la Obra social de la Caixa.

17) Si hi ha altres qüestions que considereu d'interès i que no he tingut en compte, no dubte en explicar-les.

Destacar de este proyecto que todo son beneficios. Hemos convertido algo que era un problema en una solución, en algo atractivo y en una actividad terapéutica. Muchos centros tienen colonias de gatos y se podrían plantear hacer esto mismo. Un espacio que estaba hecho polvo y en desuso se ha transformado convirtiéndose en algo agradable y ahora hemos conseguido que todo el mundo respete a los gatos. Todos los internos del

módulo se sienten responsables de ellos aunque no puedan tocarlos nunca. Se ha incluido el proyecto en diferentes actividades que ya funcionaban en el centro, por ejemplo, en el taller de reciclaje, se han hecho las gateras, se ha hecho un grupo de manualidades para hacer broches, telecamas, puntos de libro. El logo y pancarta está realizada por los internos, etc.

Entrevista realitzada a Sara Diaz, educadora social en el Centre Penitenciari de Quatre Camins i voluntària en la Societat Protectora d'Animals de Mataró (SPAM), en relació al projecte "Vincles" realitzat amb interns de Quatre Camins.

Dades generals del projecte:

1) Com va sorgir el projecte?

En el 2010 yo era voluntaria en la SPAM (Sociedad Protectora de Animales de Mataró) conocía su proyecto VINCLES donde los animales abandonados servían como herramienta para hacer terapia con colectivos más desfavorecidos y pensé que era un proyecto ideal para hacer dentro de prisión.

2) Quan de temps fa que està en funcionament el projecte?

A principios del 2010 se hizo un programa piloto para ver los beneficios de la actividad y como el resultado fué tan bueno la SPAM presentó el proyecto a la Obra Social de la Caixa, le dieron una subvención y por ello en el 2010 contamos con una subvención de un año, de octubre del 2010 a octubre del 2011. Después de esto, buscaron pequeñas subvenciones de diferentes centros y servimos de centro de prácticas para sus alumnos de terapia asistida, así que nos beneficiamos de un año más de actividad, hasta marzo del 2012.

Informació en relació als animals que participen en el projecte:

3) Quans animals han participat en el projecte des de que està en funcionament?

Durante todo el proyecto debieron de participar unos 60 perros, se hacían programas de tres meses de duración, 12 sesiones prácticas y teóricas, grupos de 10 internos con 5 perros, se trabajaba en pareja. Como algunos perros eran adoptados se cambiaban por otros, o se quitaba alguno por problemas de salud o comportamiento.

4) Quins beneficis té el projecte per aquests animals?

Los internos realizaban un curso de adiestramiento básico canino, por lo que el animal era adiestrado por los internos, aumentando así sus posibilidades de ser adoptado.

5) Tots els animals són idonis per participar en aquest projecte? Si hi ha un procés previ de selecció, quins indicadors valoreu?

Los perros eran escogidos según lo que quisiéramos trabajar nosotros con los internos, los profesionales de la SPAM los seleccionaban. Por ejemplo si queríamos trabajar las emociones traían perros muy afectivos, si queríamos trabajar la tolerancia a la

frustración, perros que les costara un poco aprender, si el grupo de internos era muy activo, perros activos que trabajaban a través del agility. etc.

6) En el cas dels animals, hi ha dades comparatives entre els que participen en el projecte i els que no? (augment de les possibilitats d'adopció, disminució de conductes estereotipades, ...)

No tengo las cifras exactas de los perros que fueron adoptados, pero te puedo decir que creo que más de la mitad. Incluso una educadora adoptó a uno de estos perros. Aquí mejoraron mucho ya que se les daba una atención individualizada que no pueden recibir en una protectora debido al gran número de animales que hay.

Informació en relació a les persones que participen en el projecte:

7) Quantes persones han participat en el projecte des de que està en funcionament?

Por el proyecto pasaron unos 220 internos, eran dos grupos de 10 o sea 20 internos que realizaban el proyecto en un trimestre. Mientras unos hacían la clase práctica el resto hacía la teórica.

8) Quin és el perfil de persones participants?

- problemática toxicológica
- problemas de relación
- baja autoestima
- conducta impulsiva
- poca capacidad empática
- poca tolerancia a la frustración
- inmadurez

9) Si hi ha un procés previ de selecció, quins indicadors valoreu alhora de que participin en el projecte?

Era un programa voluntario para los internos, en coordinación con la SPAM y los profesionales de referencia de tratamiento. Los internos eran escogidos por los profesionales del centro que creían que esta actividad podría servir para trabajar aspectos personales que se hacían difíciles de trabajar en el aula.

10) Hi ha un temps màxim de participació? Si és així, durant quan de temps pot participar la persona en el projecte?

El programa duraba un trimestre, 12 sesiones.

11) Quins beneficis té el projecte per aquestes persones?

Par muchos internos este programa era una oportunidad de acariciar a un perro, muchos de ellos tenían perros en su niñez o tenían perros antes de entrar a prisión. Algunos internos eran seleccionados para participar en una salida programada al refugio. Los programas se cerraban con una exhibición de agility para el resto de compañeros en los módulos donde conviven.

12) En el cas dels reclusos, hi ha dades comparatives entre els que participen en el projecte i els que no? (disminució del nombre de sancions dins el centre penitenciari, menor grau de reincidència en la comissió posterior de delictes,...)

Destacar que solo tuvimos que expulsar a un interno del programa por mal comportamiento y no seguir las directrices que se le marcaban. Nuestros objetivos eran:

- aumentar la autoestima
- seguridad
- tolerar la frustración
- mejorar el lenguaje no verbal
- expresar las emociones
- saber gestionar los conflictos
- aumentar la empatía
- etc.

13) Del total de persones que han participat, quantes considereu que han aprofitat el projecte amb èxit?

Todos menos 1.

Informació en relació als professionals que participen en el projecte:**14) Quin són els professionals que participen en el projecte?**

Educadores sociales y psicólogos.

15) En el cas que hagi educadors socials en el projecte, quin és el seu paper?

Asistir a todas las sesiones para hacer el seguimiento del interno, evaluar la actividad, ser el punto de conexión entre la actividad y el resto del equipo de tratamiento. Realizar las salidas programadas.

Altra informació:

- 16) Rebeu algun tipus de finançament per part de les administracions públiques per dur a terme el projecte? Sí és així de qui?**

Recibió una subvención de la Obra Social de la Caixa.

- 17) Si hi ha altres qüestions que considereu d'interès i que no he tingut en compte, no dubte en explicar-les.**

Entrevista realitzada a Bárbara Ortiz, educadora social i coordinadora del projecte "Tens un amic en mi" en la protectora d'Alcoy.

Dades generals del projecte:

1) Com va sorgir el projecte?

Tomando como referencia otras experiencias.

2) Quan de temps fa que està en funcionament el projecte?

“Tens un amic en mi” es un proyecto que empezó en octubre de 2012, pero con anterioridad ya había habido una experiencia similar en la SPAPA (Sociedad Protectora de Animales y Plantas de Alcoy).

Informació en relació als animals que participen en el projecte:

3) Quans animals han participat en el projecte des de que està en funcionament?

Unos 25 perros y perras.

4) Quins beneficis té el projecte per aquests animals?

Por un lado, debido a la difusión del proyecto, sensibilizamos a la población con referencia al respeto animal.

Por otro lado, al estar educando a estos animales, estamos favoreciendo su adopción.

Incluso, alguno de los perros ha sido adoptado por la familia de uno de los participantes.

5) Tots els animals són idonis per participar en aquest projecte? Si hi ha un procés previ de selecció, quins indicadors valoreu?

Indiscutiblemente se realiza un proceso previo de selección, basado en la reactividad de los y las perras.

El grupo de adolescentes no tiene ningunas habilidades previas relacionadas con la educación canina, buscamos perros que no tengan miedos.

Independientemente de que con algún animal consigan más progresos que con otro, esto no indica que la educación no está siendo favorable.

Para la selección también solemos tener en cuenta que el perro ya no sea un cachorro o de una talla pequeña, ya que estos de por sí son más fácilmente adoptables.

6) En el cas dels animals, hi ha dades comparatives entre els que participen en el projecte i els que no? (augment de les possibilitats d'adopció, disminució de conductes estereotipades, ...)

Alguno de los perros que han participado en el proyecto y ha sido adoptado llevaba años en la protectora, y tras haber participado en el programa ha sido adoptado.

También se aprecian grandes cambios en cuanto al nivel de ansiedad de los perros participantes en el proyecto. Independientemente de conseguir o no ser adoptados, durante el tiempo que dura el proyecto, estos animales están recibiendo estímulos que les hacen salir de su monotonía.

Informació en relació a les persones que participen en el projecte:

7) Quantes persones han participat en el projecte des de que està en funcionament?

296 menors

8) Quin és el perfil de persones participants?

Menors en situació de riesgo de exclusión social, ya sea por:

- Fracaso escolar
- Conductas adictivas
- Desamparo familiar
- Etc.

9) Si hi ha un procés previ de selecció, quins indicadors valoreu alhora de que participin en el projecte?

Los y las menores nos vienen derivados de:

- Gabinetes psicopedagógicos de los institutos de Alcoy
- UCA (Unidad de Conductas Adictivas)
- UPC (Unidad de Prevención de Conductas Adictivas)
- SEAFI (Servicio Especializado de Atención a la Familia e Infancia)
- Centro Residencial de menores EL TEIX

10) Hi ha un temps màxim de participació? Si és així, durant quan de temps pot participar la persona en el projecte?

El proyecto tiene una duración anual, y está dividido en 3 programas, de 12 semanas de duración cada uno.

Cada menor puede participar en un sólo programa.

11) Quins beneficis té el projecte per aquestes persones?

Principalmente trabajamos:

- Habilidades sociales
 - Con iguales
 - Con personas adultas
- Autoestima

- Autocontrol y control de la ira
- Comunicación tanto verbal como no verbal

12) En el cas dels joves, hi ha dades comparatives entre els que participen en el projecte i els que no? (disminució de la violència, menor grau en la comissió de delictes,...)

No tenemos datos comparativos, si bien es verdad que solicitamos retroalimentación de las entidades de las que vienen derivados los y las menores, y siempre que es posible de las familias. En todo caso estamos obteniendo valoraciones muy positivas de su paso y participación en el proyecto. De hecho alguno de los menores participantes se ha quedado como voluntariado de la protectora de animales.

13) Del total de persones que han participat, quantes considereu que han aprofitat el projecte amb èxit?

El mayor obstáculo que hemos tenido para poder apreciar mayores beneficios ha sido la breve duración de cada uno de los programas. Pero aún así podemos decir que estamos muy contentas con los resultados.

La valoración cuantitativa de obtención de resultados planteados en un principio, ha sido de un 90%.

Informació en relació als professionals que participen en el projecte:

14) Quin són els professionals que participen en el projecte?

El equipo técnico está formado por:

- Una psicóloga
- Una TASOC (Técnica en Animación Sociocultural)
- Una educadora canina
- Una educadora social

Pero todo esto es posible a la implicación del voluntariado de la protectora.

15) En el cas que hagi educadors socials en el projecte, quin és el seu paper?

Hay una educadora social, que es la coordinadora del proyecto, y se encarga de dar la parte teórica al grupo de menores.

Altra informació:

- 16) Rebeu algun tipus de finançament per part de les administracions públiques per dur a terme el projecte? Sí és així de qui?**

Este proyecto se lleva a cabo gracias a una subvención de La Caixa.

- 17) Si hi ha altres qüestions que considereu d'interès i que no he tingut en compte, no dubte en explicar-les.**

Annex 4: Programes en els Centres Educatius de justícia juvenil

En el projecte educatiu de tots els centres han de quedar recollits, com a mínim, els programes següents:

- Formació reglada
- Formació professional ocupacional i d'inserció laboral
- Competència psicosocial
- Hàbits bàsics i habilitats domèstiques
- Educació per a la salut
- Tutoria
- Reforç de l'entorn familiar
- Cultura, lleure i oci
- Educació física i esport
- Mediació cultural i per a la diversitat

En els projectes educatius dels centres que determini la direcció general es desenvolupen els programes d'actuació especialitzada següents:

- Tractament de drogodependències i altres addiccions
- Tractament de problemàtiques de salut mental
- Tractament de delictes sexuals
- Tractament de delictes violents

La direcció general ha establert una fitxa tècnica per a cada programa, a fi i efecte de definir un marc comú per a tots els centres. Els centres tenen en compte la definició d'aquests programes a l'hora d'organitzar els recursos necessaris per a la seva aplicació (professionals, horaris, espais idonis, materials...).

Tots aquests programes, els generals i els d'actuació especialitzada, hauran de donar resposta a les finalitats dels projectes educatius de centre. Són un recurs tècnic del qual disposen els equips dels centres per a la intervenció educativa.

Les necessitats individuals i els factors de risc i protecció de cada menor o jove orientaran el Programa de Tractament Individualitzat (PTI), on s'hauran de concretar els canvis que es pretenen (objectius) i la intervenció que es preveu fer amb cada menor o jove.

Els continguts dels programes seran un punt de referència per decidir què cal treballar en cada menor o jove segons les seves necessitats i, atenent a les seves característiques o situació particular, establir la modalitat d'aplicació de la intervenció (grupal o individual) més convenient.

Tots els programes disposen d'instruments tècnics que orienten sobre els canvis (cognitius, actitudinals, emocionals...) que ha fet el menor o jove després d'haver participat en determinades intervencions. L'evolució dels canvis d'un menor o jove es pot apreciar a partir dels instruments d'avaluació propis de cada programa, de les puntuacions del sistema de motivació i del seguiment del programa de tractament individualitzat.

La informació referent a l'evolució dels canvis d'un menor o jove és un material imprescindible a tenir en compte en els sistemes de seguiment adreçats a la instància judicial (informes de seguiment i altres comunicacions).

1. Els programes generals

El conjunt de programes generals són l'oferta educativa mínima que garanteixen tots els centres per als menors i joves internats. La participació dels menors i joves a les activitats d'aquests programes és obligatòria. La majoria d'aquests programes poden combinar una modalitat d'aplicació de grup i una d'individual, excepte el de tutoria que s'aplica de forma individual.

1.1. Programa de formació reglada

Els Centres Educatius atenen a menors i joves d'edats compreses entre els 14 i els 18 anys i, per tant, s'ha de garantir l'ensenyament obligatori. Les característiques de la majoria de menors i joves internats en relació als aprenentatges escolars són: nivells escolars molt baixos, dèficits en la lectura i l'escriptura, desconeixement de la llengua castellana en menors i joves immigrants. Tots aquests menors i joves necessiten assistir a les aules de formació reglada per millorar el seu nivell escolar i competències bàsiques.

Tal com assenyala la Llei orgànica d'educació (LOE) tots els menors d'entre 6 i 16 anys tenen el dret i el deure de cursar l'ensenyament bàsic obligatori i gratuït fins als 18 anys. D'altra banda, la Llei 27/2001, de justícia juvenil, assenyala que tots els menors internats tenen el dret i l'obligació de rebre l'ensenyament bàsic obligatori que els correspongui per edat.

Als centres educatius de justícia juvenil, aquesta formació és impartida per docents del Departament d'Educació. Els menors i joves internats tenen diferents nivells formatius i a les unitats docents poden rebre diferents tipus d'ensenyaments segons les seves necessitats: alfabetització, educació secundària obligatòria (ESO), formació postobligatòria i formació d'adults.

1.2. Programa de formació professional ocupacional i d'inserció laboral

En els centres educatius, a través de la formació ocupacional professional (FPO), es treballen els aprenentatges bàsics d'un ofici o professió i els hàbits laborals. També els menors i joves, majors de 16 anys, quan la mesura judicial ho permet i el seu programa de tractament individualitzat així ho aconsella, poden iniciar un procés d'inserció laboral per aconseguir una feina i mantenir-la. En alguns casos la inserció laboral es pot iniciar dins el centre, a través de mòduls d'orientació laboral específics i en tallers productius. En d'altres casos, se'ls busquen recursos externs que combinin formació i treball com a un pas previ o bé directament, un lloc de treball. Sempre que el procés d'inserció laboral es fa en recursos externs ha de ser compatible amb l'execució de la mesura d'internament.

La reinserció social de la majoria de menors i joves interns en els centres educatius de Justícia Juvenil passarà en algun moment per la seva incorporació al món laboral. Per aquest motiu és fonamental que els menors i joves rebin, en el centre educatiu, els aprenentatges bàsics d'un ofici o professió i es treballin alhora amb ells hàbits laborals, augmentant així les seves competències en aquest àmbit.

1.3. Programa de competència psicosocial

Un individu amb mancances en les seves habilitats socials bàsiques té més probabilitats de patir problemes emocionals i dificultats en les seves relacions socials.

La intervenció a l'àrea de la competència psicosocial sorgeix com a resposta a les mancances detectades a la població adolescent i jove dels centres educatius de justícia juvenil.

El programa de competència psicosocial és una intervenció organitzada i sistematitzada per millorar els aspectes relacionats amb el desenvolupament de les competències personals.

La millora de la competència psicosocial i la resiliència es treballa incidint en les habilitats socials i interpersonal (habilitats de comunicació, empatia, autocontrol emocional i de la conducta...) i en les habilitats cognitives (destreses adients per fer front conscientment i raonadament a situacions vitals. Tipus de pensament. Desenvolupament de valors prosocials...).

1.4. Programa d'hàbits bàsics i habilitats domèstiques

La població atesa en els centres de justícia juvenil sovint presenta mancances en els hàbits bàsics i habilitats domèstiques. El primer bloc de continguts d'aquest programa es refereix als hàbits bàsics, per incidir en la millora de l'equilibri i desenvolupament personal i, en general, en la qualitat de vida de les persones. El segon bloc es refereix a les habilitats domèstiques (coneixements i habilitats per desenvolupar-se de forma autònoma: gestió dels diners, rebuts d'una llar, nocions de cuina...).

1.5. Programa d'educació per a la salut:

L'educació per a la salut és un procés ampli dirigit a afavorir l'adquisició i desenvolupament de les habilitats en la conducta, emocionals i socials necessàries per mantenir un estil de vida saludable. El programa està estructurat en tres àmbits: salut, estils de vida i seguretat, educació afectivosexual i prevenció en drogodependències.

1.6. Programa de tutoria

Els menors i joves internats als centres requereixen d'una intervenció individualitzada, periòdica i constant, durant tot l'internament que els faciliti un espai de reflexió del propi procés educatiu i que serveixi de reforç a tota la intervenció que es dur a terme al centre.

Per això, tots els menors i joves amb mesures d'internament han de tenir assignat un tutor i han de rebre una intervenció individualitzada, segons el mandat de la Llei 5/2000 i la Llei autonòmica 27/2001. La intervenció educativa individualitzada requereix d'una programació específica i única per a cada menor o jove, segons les seves necessitats i els factors de risc detectats.

El tutor, com a membre de l'equip multidisciplinari, duu a terme les seves accions d'acord amb el treball interdisciplinari i la seva acció promou la implicació dels menors i joves en el seu programa de tractament individual, els motivar i orienta vers un procés de canvi favorable a la reinserció social.

1.7. Programa de reforç en l'entorn familiar

La intervenció en l'àrea de la família és especialment necessària en la justícia juvenil. D'una banda, perquè els menors d'edat, legalment, depenen de l'acció i les decisions dels seus tutors legals. D'altra banda, perquè la reinserció social dels menors i joves requereix la implicació i el suport del seu entorn familiar. Aquest programa abasta totes aquelles actuacions que es fan amb la família per reforçar les funcions parentals i les habilitats educatives vers el fill internat.

Cal apostar pel treball en aquesta línia, ja que la família pot esdevenir el principal factor de protecció pel menor o jove.

1.8. Programa de cultura, lleure i oci

Molts dels joves internats en els centres educatius fan un mal ús del seu temps lliure, emprant-lo en activitats que en comptes d'enriquir-los els perjudiquen tant física com psicològicament. Cal oferir als menors i joves altres possibilitats, d'aquí la intervenció en aquest àmbit.

Cal entendre el temps lliure com un espai que permeti als joves la creació d'una identitat pròpia, tot descobrint les pròpies afeccions i habilitats. Ha de ser un espai que tingui com a objectius el creixement personal, el gaudir i el treball d'aquells valors necessaris per a la convivència i molt importants per a la reinserció social.

Així, el programa pretén afavorir l'educació en el lleure dels menors i joves internats mitjançant la seva participació en activitats d'oci, cultura i lleure. Els centres amb règims tancat i semiobert ofereixen aquest tipus d'activitats, principalment, els caps de setmana i en alguna franja horària de la tarda. Es tracta d'oferir un ventall divers d'activitats (esportives, lúdiques, culturals, d'expressió i comunicació, etc.) per facilitar-los la descoberta d'afeccions pròpies, el gaudi i el treball d'aquells valors necessaris per a la convivència.

1.9. Programa d'educació física i esport

L'educació física l'imparteix un docent especialitzat, com una àrea obligatòria del currículum de l'ESO, per a aquells menors en edat d'ensenyament obligatori. Així mateix, a través d'activitats d'educació física i esport es pretén treballar aspectes de salut i de gaudi en la població internada als centres de justícia juvenil, adolescents que majoritàriament tenen problemes associats amb l'agressivitat i al consum de tòxics, entre d'altres.

L'esport i l'activitat física són elements importants que cal considerar per a un desenvolupament integral i harmònic de qualsevol persona.

El treball físic aconsegueix no només millorar la condició física de les persones sinó també la psicològica, ja que és un mitjà de cura del propi cos i també una forma de canalitzar l'agressivitat, l'estrès i augmentar el benestar.

D'altra banda, el fet que molt sovint es treballi amb activitats grupals, permet tractar aspectes relacionats amb valors bàsics per millorar la convivència amb els altres.

1.10. Programa de mediació cultural i per a la diversitat

Pretén promoure el treball d'actituds i valors, com la tolerància a la diferència cultural, el respecte i l'interès per les persones, sigui quin sigui el seu origen. L'atenció personalitzada als menors i joves estrangers i les sessions de grup amb la diversitat de joves (autòctons i estrangers) són les dues vies principals d'actuació. Els continguts s'agrupen en dos blocs de treball: convivència i participació social.

2. Programes d'actuació especialitzada

Estan adreçats al grup de població internada que presenta unes necessitats específiques: menors i joves amb problemàtiques de drogodependències, salut mental i altres associades a delictes sexuals i violents. L'actuació especialitzada d'alguns d'aquests programes requereix professionals especialistes en l'àmbit de la salut que complementen la seva intervenció amb l'actuació dels psicòlegs i equips multidisciplinaris dels centres de justícia juvenil. Els criteris d'alta i baixa en aquests programes s'estableixen en funció del diagnòstic previ elaborat pel psicòleg del centre o altres especialistes, d'acord amb el programa de tractament individualitzat del menor i per acord de l'equip multidisciplinari. En el programa de drogodependències i delictes sexuals, a més, es requereix la prèvia acceptació voluntària del menor (article 53.1 i 53.2 de la Llei 27/2001).

En tots els programes d'actuació especialitzada és important el treball amb la família del menor o jove i amb el seu entorn de referència més proper.

2.1. Programa de tractament de drogodependències i altres addiccions

Inclou dues vessants, preventiva i/o de tractament, atenent a les necessitats del menor o jove:

- *Prevenició primària.* Orientada a fomentar estils de vida saludables per impedir o retardar l'aparició d'una situació relacionada amb el consum de drogues (educació per a la salut).
- *Prevenició secundària,* més especialitzada, referida a aquells grups que ja han entrat en contacte amb el consum de drogues (actuacions per a la reducció de danys).
- *Tractament* o intervenció més directa per a aquells casos on la pauta de consum està més instaurada.

2.2. Programa de tractament de problemàtiques de salut mental

El centre educatiu té com a objectius específics d'aquest programa: aconseguir l'adhesió al tractament, mantenir l'activitat normalitzada en el centre tant com sigui possible, que el menor experimenti i valori el benestar que comporta la cura de la salut mental i detectar factors protectors per a la salut mental.

2.3. Programa de tractament de delictes sexuals

Promou en el menor o jove la responsabilitat davant els fets (quan la mesura és ferma) i els actes de caire agressiu sexual, potenciar la disposició envers el canvi per assolir nous valors i comportaments, millorar-li les habilitats socials relacionades amb els fets delictius, les habilitats emocionals i les cognitives i les estratègies per prevenir recaigudes, entre d'altres.

2.4. Programa de tractament de delictes violents

S'intervé de manera global i especialitzada amb els menors i joves que han comès delictes de violència contra les persones per evitar que reincideixin i que s'hi instauri un patró de conducta violent. Alguns continguts: empatia envers la víctima, autoestima i autoconcepte, maneig de la ira, distorsions cognitives, autocontrol, mecanismes de defensa que afavoreixen l'ús de la violència...

La intervenció del programa de delictes violents es planteja des de dues vessants: la intervenció amb els menors o joves i la intervenció amb les seves famílies. L'aprenentatge no ha d'implicar només al jove o menor sinó al seu context relacional més immediat que també ha d'aprendre noves formes de funcionament. D'altra banda, s'han de construir i enfortir espais que facilitin els desenvolupaments prosocials.

Annex 5: Regles mínimes de les Nacions Unides per a l'administració de la justícia de menors (Regles de Beijing)

Adoptadas por la Asamblea General en su resolución 40/33, de 28 de noviembre de 1985

1. Orientaciones fundamentales

1.1 Los Estados Miembros procurarán, en consonancia con sus respectivos intereses generales, promover el bienestar del menor y de su familia.

1.2 Los Estados Miembros se esforzarán por crear condiciones que garanticen al menor una vida significativa en la comunidad fomentando, durante el período de edad en que el menor es más propenso a un comportamiento desviado, un proceso de desarrollo personal y educación lo más exento de delito y delincuencia posible.

1.3 Con objeto de promover el bienestar del menor, a fin de reducir la necesidad de intervenir con arreglo a la ley, y de someter a tratamiento efectivo, humano y equitativo al menor que tenga problemas con la ley, se concederá la debida importancia a la adopción de medidas concretas que permitan movilizar plenamente todos los recursos disponibles, con inclusión de la familia, los voluntarios y otros grupos de carácter comunitario, así como las escuelas y otras instituciones de la comunidad.

1.4 La justicia de menores se ha de concebir como una parte integrante del proceso de desarrollo nacional de cada país y deberá administrarse en el marco general de justicia social para todos los menores, de manera que contribuya a la protección de los jóvenes y al mantenimiento del orden pacífico de la sociedad.

1.5 Las presentes Reglas se aplicarán según el contexto de las condiciones económicas, sociales y culturales que predominen en cada uno de los Estados Miembros.

1.6 Los servicios de justicia de menores se perfeccionarán y coordinarán sistemáticamente con miras a elevar y mantener la competencia de sus funcionarios, e incluso los métodos, enfoques y actitudes adoptados.

Comentario

Estas orientaciones básicas de carácter general se refieren a la política social en su conjunto y tienen por objeto promover el bienestar del menor en la mayor medida posible, lo que permitiría reducir al mínimo el número de casos en que haya de intervenir el sistema de justicia de menores y, a su vez, reduciría al mínimo los perjuicios que normalmente ocasiona cualquier tipo de intervención. Esas medidas de atención de los menores con fines de prevención del delito antes del comienzo de la vida delictiva constituyen requisitos básicos de política destinados a obviar la necesidad de aplicar las presentes Reglas.

Las reglas 1.1 a 1.3 señalan el importante papel que una política social constructiva respecto al menor puede desempeñar, entre otras cosas, en la prevención del delito y la delincuencia juveniles. La regla 1.4 define la justicia de menores como parte integrante de la justicia social por los menores, mientras que la regla 1.6 se refiere a la necesidad de perfeccionar la justicia de menores de manera continua, para que no quede a la zaga de la evolución de una política social progresiva en relación con el menor en general, teniendo presente la necesidad de mejorar de manera coherente los servicios de personal.

La regla 1.5 procura tener en cuenta las condiciones imperantes en los Estados Miembros, que podrían ocasionar que la manera de aplicar determinadas reglas en uno de ellos fuera necesariamente diferente de la manera adoptada en otros Estados.

5. *Objetivos de la justicia de menores*

5.1 El sistema de justicia de menores hará hincapié en el bienestar de éstos y garantizará que cualquier respuesta a los menores delincuentes será en todo momento proporcionada a las circunstancias del delincuente y del delito.

Comentario

La regla 5 se refiere a dos de los más importantes objetivos de la justicia de menores. El primer objetivo es el fomento del bienestar del menor. Este es el enfoque principal de los sistemas jurídicos en que los menores delincuentes son procesados por tribunales de familia o autoridades administrativas, pero también debe hacerse hincapié en el bienestar de los menores en los sistemas judiciales que siguen el modelo del tribunal penal, contribuyendo así a evitar las sanciones meramente penales. (Véase también la regla 14.)

El segundo objetivo es el "principio de la proporcionalidad". Este principio es conocido como un instrumento para restringir las sanciones punitivas, y se expresa principalmente mediante la fórmula de que el autor ha de llevarse su merecido según la gravedad del delito. La respuesta a los jóvenes delincuentes no sólo deberá basarse en el examen de la gravedad del delito, sino también en circunstancias personales. Las circunstancias individuales del delincuente (por ejemplo, su condición social, su situación familiar, el daño causado por el delito u otros factores en que intervengan circunstancias personales) han de influir en la proporcionalidad de la reacción (por ejemplo, teniendo en consideración los esfuerzos del delincuente para indemnizar a la víctima o su buena disposición para comenzar una vida sana y útil).

Por el mismo motivo, las respuestas destinadas a asegurar el bienestar del joven delincuente pueden sobrepasar lo necesario y, por consiguiente, infringir los derechos fundamentales del joven, como ha ocurrido en algunos sistemas de justicia de menores. En este aspecto también corresponde salvaguardar la proporcionalidad de la respuesta en relación con las circunstancias del delincuente y del delito, incluida la víctima.

En definitiva, la regla 5 sólo exige que la respuesta en los casos concretos de delincuencia o criminalidad de menores sea adecuada, ni más ni menos. Los temas que las reglas vinculan entre sí pueden contribuir a estimular adelantos en ambos sentidos: los tipos de respuesta nuevos e innovadores son tan necesarios como las precauciones para evitar cualquier ampliación indebida de la red de control social oficial sobre los menores.

20. *Prevención de demoras innecesarias*

20.1 Todos los casos se tramitarán desde el comienzo de manera expedita y sin demoras innecesarias.

Comentario

La rapidez en la tramitación de los casos de menores es de fundamental importancia. De no ser así, peligrarían cualesquiera efectos positivos que el procedimiento y la resolución pudieran acarrear. Con el transcurso del tiempo, el menor tendrá dificultades intelectuales y psicológicas cada vez mayores, por no decir insuperables, para establecer una relación entre el procedimiento y la resolución, por una parte, y el delito, por otra.

25. *Mobilización de voluntarios y otros servicios de carácter comunitario*

25.1 Se recurrirá a los voluntarios, a las organizaciones de voluntarios, a las instituciones locales y a otros recursos de la comunidad para que contribuyan eficazmente a la rehabilitación del menor en un ambiente comunitario y, en la forma en que ésta sea posible, en el seno de la unidad familiar.

Comentario

Esta regla refleja la necesidad de que todas las actividades relacionadas con los delincuentes menores estén orientadas a la rehabilitación. La cooperación de la comunidad es indispensable para seguir eficazmente las directrices de la autoridad competente. Los voluntarios y los servicios de carácter voluntario, en particular, resultan una fuente de actividades útiles, en gran medida no utilizada actualmente. En algunos casos, la cooperación de antiguos delincuentes (incluidos antiguos toxicómanos) puede ser extremadamente valiosa.

La regla 25 deriva de los principios estipulados en las reglas 1.1 a 1.6 y sigue las disposiciones pertinentes del Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos.

29. Sistemas intermedios

29.1 Se procurará establecer sistemas intermedios como establecimientos de transición, hogares educativos, centros de capacitación diurnos y otros sistemas pertinentes que puedan facilitar la adecuada reintegración de los menores a la sociedad.

Comentario

No hace falta subrayar la importancia de la asistencia postcarcelaria. La presente regla hace hincapié en la necesidad de establecer una red de mecanismos intermedios.

Esta regla recalca también la necesidad de una gama de instalaciones y servicios destinados a satisfacer las necesidades del joven delincuente que vuelve a la comunidad y a facilitar asesoramiento y apoyo estructural como un paso importante hacia la buena reintegración en la sociedad.